

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Герасимчук Валентина Миколаївна

**ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (олігофренопедагогіка)
Галузь знань: 01. Освіта

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник

Виконавець

_____ В.М.Герасимчук
« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ ЗА ДОПОМОГОЮ КАЗКИ

- 1.1 Проблема виховання моральних якостей дитини з порушенням інтелекту в психолого-педагогічній літературі та педагогічній практиці
- 1.2 Роль казки у моральному становленні школярів початкових класів з вадами розумового розвитку
- 1.3 Казкотерапія як сучасна психолого-педагогічна технологія у корекційно-виховному процесі спеціальної школи по вихованню моральних якостей молодших школярів

Висновок до першого розділу

РОЗДІЛ II. ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

- 2.1 Впровадження елементів казкотерапії в корекційно-виховному процесі спеціальної початкової школи
- 2.2 Психолого-педагогічні умови застосування казкотерапії у процесі виховання моральних якостей молодших школярів з порушеннями інтелекту
- 2.3 Структура та особливості проведення казкотерапевтичного заняття для учнів початкових класів, які мають порушення інтелектуального розвитку

Висновок до другого розділу

ВИСНОВОК

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з найважливіших у педагогічній науці та практиці є проблема морального розвитку як провідної складової становлення особистості. Актуальність її вивчення зумовлена необхідністю підвищення рівня вихованості підростаючого покоління, особливо дітей з порушенням інтелектуального розвитку. Розв'язання цієї проблеми можливе за умови використання у корекційно-виховному процесі дієвих методів та технологій.

Сучасними вченими, психологами, педагогами казкотерапія визнається одним з найефективніших видів психотерапії у роботі з дітьми та дорослими різних вікових та соціальних категорій (Т.Д. Зінкевич-Євстігнеєва, Т.М. Грабенко, А.В. Гнезділов, О.О. Тихонова, Д.О. Соколов, О.В. Заширінська, І.В. Вачков, Л.Б. Фесюкова, С.А. Ройз, О.А. Браусенко-Кузнецов тощо). Її успішно використовують як психотерапевтичну технологію з метою гармонізації й корекції психічного розвитку особистості.

Один із найавторитетніших психологів-казкотерапевтів, доктор психологічних наук Т.Д. Зінкевич-Євстігнеєва характеризує казкотерапію як «спосіб передачі знань про духовний шлях душі та соціальну реалізацію людини, як виховну систему, що відповідає духовній природі людини» [12, 10].

У дефектології проблема розвитку дитини в процесі морального виховання розроблена в працях Л.С.Виготського, Г.М.Дульнєва, І.Г.Єременка, В.М.Синьова, а також А.С.Бєлкіна, Н.М.Буфєтова, А.М.Висоцької, О.Ю.Михайлової, Н.І.Солодової, в яких розглядаються загальні питання її психологічного і педагогічного аспектів щодо дітей з порушеннями, передусім інтелектуального розвитку. Моральне становлення таких дітей досліджувалось переважно в плані формування моральної свідомості та моральної поведінки. Формування моральних якостей учнів з порушенням розумового розвитку засобами казкотерапії у спеціальній науковій і методичній літературі висвітлено недостатньо. Це й зумовило вибір теми дослідження: «Виховання

моральних якостей молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку засобами казкотерапії».

Мета дослідження – розкрити оптимальні психолого-педагогічні умови використання елементів казкотерапії у вихованні моральних якостей молодших школярів з інтелектуальними порушеннями.

Об'єкт дослідження – казкотерапія у процесі морального виховання учнів початкової школи.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови застосування казкотерапії у процесі виховання моральних якостей молодших учнів з вадами інтелекту

Завдання дослідження:

- дослідити стан розробленості проблеми виховання моральних якостей дитини з порушеннями інтелектуального розвитку;
- проаналізувати теоретичні та практичні аспекти використання казкотерапії у моральному вихованні молодших школярів з вадами розумового розвитку;
- визначити психолого-педагогічні умови застосування казкотерапії у процесі виховання моральних якостей молодших учнів з інтелектуальними порушеннями;
- розробити і провести заняття з казкотерапії для школярів початкових класів з порушенням розумового розвитку.

Гіпотеза. В основі дослідження покладено припущення про те, що застосування елементів казкотерапії у корекційно-виховному процесі сприяє активізації процесу виховання моральних якостей молодших школярів з порушеннями інтелекту.

Методи дослідження:

- вивчення літературних джерел;
- вивчення документації;
- бесіди з вчителями-дефектологами.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у тому, що удосконалено педагогічний ресурс казкотерапії у контексті виховання моральних якостей молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку, уточнено рівень виховного впливу казки у моральному становленні дітей з інтелектуальною недостатністю, розкрито особливості використання казкотерапії в корекційно-виховному процесі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що його результати можуть бути використані у спеціальних школах та закладах загальної середньої освіти, в яких навчаються діти з порушенням інтелектуального розвитку, у позакласній та позашкільній виховній роботі, а також під час проведення корекційно-розвиткових занять.

Апробація результатів та публікації. Автор брав участь у VII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих учених **КОРЕКЦІЙНА ТА ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ОЧИМА МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ** 21 травня 2020 року з виступом на тему: «Казкотерапія як метод корекції поведінки дітей із порушеннями інтелектуального розвитку»

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУ ЗА ДОПОМОГОЮ КАЗКИ

1.1. Проблема виховання моральних якостей дитини з порушенням інтелекту в психолого-педагогічній літературі та педагогічній практиці

Однією з найважливіших у педагогічній науці та практиці є проблема морального розвитку як провідної складової становлення особистості. Актуальність її вивчення зумовлена необхідністю підвищення рівня вихованості підростаючого покоління, особливо дітей з обмеженими розумовими можливостями, що потребує проведення досліджень, спрямованих на розробку педагогічного забезпечення ефективного виховного впливу в зазначеному напрямі.

Як свідчить аналіз літератури, моральний розвиток розумово відсталої дитини, як і розвиток у цілому, передбачає максимально можливе її культурне зростання (Л.С.Виготський) за умови спеціально організованого виховного впливу. Культурна відсталість дітей з обмеженими розумовими можливостями – це наслідок умов та своєрідності їх розвитку [12, 206; 276]. Немає особливої мети виховання таких дітей, яка відрізнялась би від мети виховання нормальних дітей. Але розумово відстала дитина потребує більше виховання, аніж нормальна [20, 5]. Таке виховання повинно враховувати психологічні особливості розвитку дітей з порушенням інтелекту і спрямовуватись на підготовку їх до повноцінного суспільного життя.

Наслідки ураження центральної нервової системи у розумово відсталих школярів значно ускладнюють виховну роботу з ними. Проте в цих дітей є і багато можливостей для розвитку. Вади психофізичного розвитку не можуть бути ґрунтом для формування особливих «дефектологічних» завдань. Виховний процес спрямований на всі сторони розвитку особистості, а його джерелами є

діяльність і спілкування. В процесі виховання в дітей формується система знань, переконань, навичок, рис і якостей особистості, стійких звичок поведінки, які слугуватимуть основою для подальшого самотійного життя.

Моральне виховання, одна з найважливіших складових доцільного розвитку особистості, спрямованого на засвоєння нею історично вироблених моральних цінностей. Про ефективність процесу морального виховання свідчить моральний розвиток або вихованість дитини. Основою вихованості слугує моральність, яка і є найсуттєвішим її показником (І. Зверева, Л. Коваль, І. Мар'єнко, П. Фролов). Моральна вихованість – стрижневе утворення особистості учня, яке стає фундаментом для розвитку всіх інших сторін. Відзначається, що моральна вихованість – особлива форма внутрішньої активності, яка забезпечує можливість дотримання норм моралі, відповідного до них свідомого ставлення до вчинків, моральних ситуацій. Інтегративним показником моральної вихованості особистості є моральні якості, що складають основу моральної поведінки.

У загальній педагогіці і психології вивченню моральних якостей присвячені дослідження І. Беха, Т. Гуменнікової, В. Киричок, С. Максименка, К. Маліченко, І. Мар'єнко, Н. Підгорної та ін. Моральні якості інтегрують у собі найважливіші показники морального розвитку: інтелектуальний (змістовий), емоційний (мотиваційний), поведінковий (дійовий). Їх формування можливе на основі поетапного становлення відповідних компонентів морального розвитку: усвідомлене засвоєння знань про норми моралі, стимулювання і закріплення позитивного ставлення до їх дотримання, організація досвіду моральної поведінки. Саме в поведінці, як у діяльності породжуються та закріплюються певні якісні характеристики. З іншого боку наявна в особистості сукупність моральних якостей визначає її моральну поведінку.

Таким чином моральні якості розглядаються і як мотиви поведінки та діяльності, а одиниці поведінки (вчинки) – як моральні якості в дії. Забезпечення становлення всіх компонентів є необхідною умовою формування у дитини моральних якостей та морального розвитку в цілому.

Серед умов становлення моральних якостей особистості найважливіше місце відводиться діяльності, міжособистісному спілкуванню та відносинам. (Л. Киян, О. Леонт'єв, Л. Сологуб, Г. Ясякевич та ін.). Результати досліджень показують, що моральна зрілість особистості, її моральні якості виявляються в різних сферах діяльності за умови включення об'єкта виховання в міжособистісне спілкування та відносини.

Складність у вихованні розумово відсталої дитини з вадами інтелекту полягає в тому, що, окрім недорозвитку чи порушення розвитку пізнавальних можливостей, учням спеціальної школи притаманні порушення особистісних рис та емоційно-вольової сфери (інтересів, потреб, мотивів, емоцій, волі, характеру, почуттів, переживань). Своєрідно у цієї категорії учнів відбувається формування стійких психічних процесів, які визначають дії, вчинки, поведінку в цілому. Такі риси характеру, як чесність, правдивість, дисциплінованість, активність, чуйність, працьовитість, старанність та інші, дозрівають у них повільно. Не завжди в навчально-виховному процесі автоматично формуються такі риси особистості, як дисциплінованість, працьовитість, чуйність, ввічливість, повага до людей.

Знайти ефективні педагогічні засоби становлення моральних якостей розумово відсталих дітей – означає сприяти досягненню головної мети корекційно-виховного процесу у спеціальній школі – підвищити рівень вихованості учнів. Це ж передбачає визначення сутності морального виховання і морального розвитку, моральних якостей, компонентів, етапів, показників, умов становлення тощо

Аналіз літератури показує, що процес морального виховання дітей з недоліками інтелектуального розвитку спрямовується на систематичне формування моральної свідомості, а саме: моральних знань, етичних поглядів та переконань (О.С.Белкін, Т.Є.Саксонова, Н.В.Тарасенко, А.І.Капустін, Л.Ю.Шамко та ін.), активної життєвої позиції дитини (Т.І.Пороцька); формування довірливої моральної поведінки, свідомої дисципліни, навичок і звичок суспільної поведінки (О.С.Белкін, М.М.Буфетов, О.В.Гаврилов,

Л.Ю.Каукенайте, В.Ф.Мачихіна, Н.Д.Соколова, В.М.Синьов), формування у дитини сталих моральних якостей (Г.М.Дульнєв). При цьому зазначається, що результативність морального виховання можлива за умови узгодження рівня розвитку моральної свідомості та поведінки, коли вчинки та поведінка знаходяться в гармонії з поглядами, свідомістю, переконаннями, але цього досягти важко навіть при вихованні дітей без інтелектуальних порушень.

Відмічається, що моральні знання дітей з порушенням інтелекту характеризуються різним рівнем засвоєння. В цілому вони ситуативні, вузькі, помилкові, неузагальнені [3, 40], обмежені (І. Єременко, Л. Каукенайте), неповні. Відсутній взаємозв'язок між моральними категоріями; уявлення про морально-етичні норми у них помилкові (А. Белкін), недиференційовані, конкретні, ситуативні (І. Єременко), нечіткі (Л. Каукенайте). Так А.С.Белкін стверджує, що деякі пункти «правил поведінки школяра можуть бути просто недосяжні для дійсного розуміння розумово відсталими дітьми, а тому і не є регуляторами їх поведінки» [2, 22].

«Просте накопичення знань про норми моралі не гарантує сталої моральної поведінки, тому що в цьому випадку розумово відсталі діти далеко не завжди керуються ними. Необхідно також, ще щоб ці знання набули стимулюючої та регулюючої функції» [19, 177]. Усвідомлення моральних знань і соціальних вимог призводить до виникнення емоційного переживання, що сприяє прискоренню процесу формування моральної поведінки і якостей. І навпаки, усвідомленню моральних знань у дітей з порушенням інтелектуального розвитку сприяє їх емоційно-особистісне зацікавлення й активність у виконанні правильних вчинків. Переживання підсилюють чіткість усвідомлення вчинків оточуючих і власних вчинків, а тому є важливим стимулом для активізації свідомості (Л. Виготський, С. Рубінштейн).

Діти з порушенням інтелекту характеризуються своєрідністю у них моральних знань та поведінки (А. Белкін, М. Буфетов, Л. Виготський, І. Єременко, А. Капустін, Н. Тарасенко), а саме: недостатньою їх єдністю та відповідністю, неадекватністю оцінки вчинків, нездатністю цілеспрямовано

організовувати власну поведінку, невмінням відрізнити відтінки в поведінці і вчинках, слабкою мотивацією поведінки, утилітарністю мотивів, вчинків та ін. Все це значною мірою впливає на своєрідність становлення моральної поведінки. Водночас доводиться, що діти цієї категорії в змозі проаналізувати, яка поведінка засуджується оточуючими, а яка схвалюється, приймається (Л.Ю.Каукенайте).

Результати проведених у дефектології досліджень вказують і на певні шляхи формування моральної поведінки у дітей з інтелектуальними порушеннями розвитку. Так, І.Г.Єременко відмічає, що формування навичок і звичок поведінки у них має базуватись на їх усвідомленому засвоєнні [19, 179]. Т.І.Пороцька розширила це положення, зазначивши, що свідомо і довільна поведінка формується через усвідомлення себе, своїх почуттів, а це виховує і сталі моральні якості особистості, які закріплюються як звичка і удосконалюються в різних ситуаціях, в процесі виконання різних видів діяльності.

У своїх працях М. Буфетова, Н. Тарасенко, А. Капустіна наголошують, що моральну поведінку можливо сформувати на основі розвитку у дітей вмінь усвідомлено сприймати та узагальнювати моральні норми; правильно організовувати власну моральну діяльність, аналізуючи і оцінюючи вчинки, взаємопов'язуючи знання і практичний досвід. Діти повинні навчитись, передусім, розуміти правила моралі і відповідати за свою поведінку. Цього можливо досягти за умови спеціально організованого виховного впливу.

Аналіз наукових джерел свідчить, що в дефектології вивчення і формування моральних якостей як показника моральної вихованості не було самостійним предметом досліджень. Водночас наголошується на необхідності формування у дітей з інтелектуальними вадами особистісно-вольових якостей (уважність, стриманість, дисциплінованість тощо) та моральних якостей (патріотизм, інтернаціоналізм, чесність, чуйність, доброта, правдивість, працелюбність, колективізм, гуманізм, порядність).

В ряді досліджень наголошується на підвищенні ролі соціальних факторів в процесі морального виховання дитини з порушеннями розумового розвитку за умови врахування впливу біологічних факторів на формування її особистості (А. Белкін, В. Воронкова, Г. Дульнєв, І. Єременко, С. Рубінштейн та ін.). І саме цілеспрямована й систематична виховна діяльність забезпечує формування і розвиток особистості такої дитини [27, 10]. Організація корекційно-виховного впливу – головна умова, без якої неможливий моральний розвиток дітей з порушенням інтелекту. Етичний досвід, який в змозі отримати нормально розвинена дитина, дитина з інтелектуальною вадою не може отримати без спеціальної корекційно-виховної роботи.

Моральне становлення особистості дитини з обмеженими інтелектуальними можливостями, як і нормальної дитини, відбувається в процесі включення її в різні види діяльності: гри (Л. Носкова та ін., Н. Соколова); учіння (І. Єременко, В. Синьов, О. Хохліна та ін.); практичної трудової діяльності (Г. Дульнєв, І. Єременко); спілкування (Н. Соколова та ін.).

Вивчення теорії та практики виховної роботи свідчить також про те, що у допоміжній школі формуванню моральних якостей приділяється недостатня увага. Вирішення досліджуваної проблеми зводиться до проведення окремих виховних заходів або занять, що спрямовані на розвиток у дітей певних показників моральної вихованості, або їх структурних компонентів. Проблемою залишається використання ефективних методів у процесі формування моральних якостей розумово відсталої дитини.

У наукових дослідженнях неодноразово наголошується на тому, що казка морального змісту здатна створити сприятливі умови для роботи внутрішніх механізмів регуляції поведінки дитини. Зокрема, на думку Д. Соколова, казка дає чудову можливість знайти спільну мову для дорослого з дитиною. «Мова казки їх звичайно зближує». Без нарікань і повчань з боку дорослого дитина може зрозуміти що від неї хочуть і як їй слід чинити [42, 14].

Відомий казкотерапевт Т. Зінкевич-Євстігнеєва стверджує, що казкові враження здатні створити нову свідомість дитини, підтвердити або спростувати

її судження про реальність. Казкові сюжети і персонажі наповнюють духовний світ дитини, створюють ідеальний рівень її морального розвитку [17, 12].

На сьогоднішній день учені-психологи Т. Зінкевич-Євстігнеєва, Д. Соколов, Н. Кулагіна досліджують ефективність впливу авторської казкотерапії на світоглядні аспекти особистості, у тому числі, на її бачення моралі. Стосовно впливу казкотерапевтичних засобів на формування моральних якостей молодших учнів з порушенням інтелектуального розвитку поки що досліджено дуже мало. Проблема полягає в тому, що казкотерапія відносно молода психотерапевтична методика і мало хто з педагогів звертається до неї, не знаючи про її переваги у корекційно-виховному процесі.

Аналіз літератури дозволив дійти висновку, що розв'язання проблеми морального розвитку дітей з вадами інтелекту значною мірою залежатиме від вирішення питань методичного аспекту, зокрема впровадження в спеціальній школі сучасних інноваційних технологій, засобів і методів корекційно-виховного впливу з метою формування в учнів моральних якостей, усіх взаємопов'язаних складових їх становлення.

1.2. Роль казки у моральному становленні школярів початкових класів з вадами розумового розвитку.

Історично склалося, що для будь-якої дитини світ казки є її мікрокосмом, в якому вона подумки діє, переживає різноманітні емоції, набуваючи соціокультурного досвіду. Через казку дитина починає сприймати реальний світ й усвідомлювати особистісне ставлення до соціуму. Активно зацікавлене сприйняття змісту й форми казково-фантастичного світу актуалізує дослідження феномену казки, як самобутнього компонента виховного процесу.

Дослідниця О. В. Беляєва виокремлює сім соціокультурних функцій казки:

- 1) функція соціалізації, залучення нових поколінь до загальнолюдського й етнічного соціокультурного досвіду;
- 2) компенсаторна функція казки сприяє збагаченню індивідуального досвіду особистості, прищепленню життєво важливих знань, умінь та навичок;
- 3) креативна функція казки, сприяє виявленню, розвиткові й реалізації творчого потенціалу особистості, культивуванню художньо-образного й абстрактного мислення;
- 4) у своїй голографічній функції, казка своєю внутрішньою побудовою складає всесвіт у трьохмірному просторовому (висота, ширина й довжина; небесний, земний, підземний світи; жива природа та людське суспільство) та часовому (минуле, теперішнє й майбутнє) вимірах. Розкривається здатність казки у малому вбачати велике, у мікросюжеті відображати макропроблеми (вічне протистояння добра і зла, радості і печалі, сили і слабкості тощо);
- 5) розвиваюче-терапевтична функція є стрижневою для казкотерапії, спорідненої з феноменом мистецького катарсису (очищення душі, умиротворення, зняття стресу). Казці властиві механізми соціальної профілактики й культивування здорового способу життя;
- 6) культурно-етнічна функція казки, позначена потужними можливостями прилучення дитини до світу етнічної культури природнім, образно-ігровим способом;
- 7) лексико-образна функція казки полегшує формування мовної культури особистості, володіння нею багатючими скарбами народної мови й літературною композиційно-сюжетною варіативністю. Лексико-образна структура казки активізує й розвиває внутрішню мовно-слухову пам'ять дитини. При цьому формується вербально-образне мовлення особистості, та розвиваються соціальні якості особистості, її здатність до спілкування, розуміння, діалогу [4, 64-68].

Кожна із зазначених функцій, на нашу думку, володіє своєрідними соціально-психологічним ефектом у становленні дитячої особистості, зокрема, вихованні її моральних якостей.

Психокорекційний вплив казки відбувається за наявності осмислення її змісту й емоційно-особистісного ставлення дитини. Емоційна сфера активізує діяльність особистості, забезпечує особистісне ставлення до дійсності й організовує соціальну поведінку (П. Анохін, Л. Виготський, В. Вілюнас, К. Ізард, Г. Костюк, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, В. Симонов). Т. Д. Зінкевич-Євстигнєєва, враховуючи досвід спостережливих батьків і педагогів, зазначає, що у деяких місцях прослуховування казки у дитини блищать очі, темп дихання стає швидшим, рожевіють щоки. Очевидно, конкретні казкові події виявляються для дитини особливо значущими та хвилюючими. Дослідниця припускає, зазначене є «виявом внутрішнього процесу набуття життєвого досвіду, опосередкованого казкою» [14, 21].

Антропоморфізм казки («олюднення» речей, тварин, явищ природи) формує у дитини осмислене і небайдуже ставлення до навколишнього світу. Казка порушує одвічну проблему боротьби добра і зла, причому з неодмінною перемогою добра. Така установка сприяє формуванню у дитини позитивних життєвих настанов, активного прагнення кращого. Життєвий досвід засвідчує, що найцінніше й бажане здобувається через випробування, тоді як отримане задарма швидко втрачається. Ця думка зорієнтовує на докладання вольових зусиль з метою досягнення поставлених цілей, розвиток витримки та терпіння. Казка характерна існуванням низки додаткових «чарівних» ресурсів. Але вони стають у нагоді лише тоді, коли неможливо самотійно справитися з ситуацією. Така установка забезпечує почуття захищеності, стимулює розвиток самостійності. У процесі емпатії казки допомагають дитині інтеріоризувати бажані моделі поведінки. Наприклад, негативні емоції: страх, печаль, викликані співпереживанням сестриці Оленці, яка «загралась» і недогледіла свого братика Іванка, можуть блокувати недбале ставлення до виконання обов'язків старшої дитини у сім'ї.

Для того, щоб казка стала засобом формування моральної поведінки дитини, "сама дитина має на деякий час стати її активним співавтором, вступити з нею в особливий діалог" [?, с. 64]. Цей діалог дитина здійснює разом

з казковими героями, в якому "герої казки живуть для дитини своїм особливим життям" [?, с. 113]. Дитина разом з казковим героєм здійснює шлях у світ культури та духу. Казковий герой виступає тим чинником, через який дитина актуалізує свої переживання. "Завдання казки – дати образи, в яких виражаються, якими харчуються почуття" [?, с. 136]. При цьому достовірність переживань свого морального "Я" і морального "Я" іншого "переживаються людиною як доброта, чиста совість і любов" [?]. Виявлення справжності свого морального "Я" і морального "Я" іншого допомагає встановити взаєморозуміння із світом і самим собою.

Казковий герой актуалізує діалог між дитячою, дорослою та загальнолюдською культурами, оскільки, з одного боку, він близький дитині: він так само, як і дитина, є учасником гри, здійснює певну ігрову роль, включений в сюжет і т. д.; з іншого – він сприймається і дорослими, і дітьми як існуючий учасник їхньої спільної гри [?].

Розвиваюча сила "героя" в тому, що образ його полісемантичний, і коли дитина вступає у стосунки з "героєм", він наділяє її новими несподіваними вимірами: образ "героя" входить у дитину, перетворює її поведінку, націлює на бажаний образ і впливає на життєвий сценарій. Казковий герой допомагає дитині подивитись на себе збоку, побачити справжність і цінність свого образу морального "Я". Через казку легше всього пояснити дитині перші та основні поняття моральності: що таке "добро" і що таке "зло". Казкові герої завжди або хороші або погані. Дитина ототожнює себе з позитивним героєм. Таким чином, казка дітям прищеплює добро. Моральні поняття, яскраво представлені в образах героїв, закріплюються в реальному житті і взаєминах з близькими людьми. Адже якщо лиходії в казках завжди покарані, то єдиний спосіб уникнути покарання – не бути лиходієм

У сучасній спеціальній психопедагогіці залишається актуальною проблема дослідження психолого-педагогічного потенціалу казкового твору у контексті осмислення його молодшими школярами з порушенням інтелектуального розвитку. У психолого-педагогічних дослідженнях казка

виступає засобом розвитку компонентів мовленнєвої діяльності (Л. Березовська, Л. Бірюк, Н. Луцан, В. Любашина, Ю. Руденко, О. Трифонова, Л. Фесенко), творчих здібностей (О. Пищухина), морально-етичного (Н. Гагарін, С. Литвиненко, Е. Садикова, А. Шапорева,) естетичного (В. Пабат, І. Філатова) й національного (О. Беляєва) виховання. В олігофренопедагогіці увага приділяється розробці системи методичної роботи з літературним текстом, зокрема з казкою (А. Аксьонова, Л. Вавіна, В. Василевська, В. Воронкова, М. Гнєзділов, Г. Гусєва, Н. Кравець, В.-В. Озолайте, В. Петрова, Н. Стадненко та ін.).

У спеціальній психології та олігофренопедагогіці аргументовано підкреслюється особлива необхідність засвоєння казкового матеріалу дітьми з вадами інтелекту, яка має виняткове значення для процесу їхньої соціалізації. І. В. Семенченко, вивчаючи проблему засвоєння невербальної інформації молодшими школярами спеціальної школи, стверджує, що найдоцільнішою є передача інформації про соціальне оточення та взаємодію між людьми засобами казки. Дослідниця наголошує на необхідності створення належних психолого-педагогічних умов для засвоєння змісту казки, формування активних пізнавальних орієнтирів й застосування «казкового досвіду» у реальних життєвих ситуаціях. Казка наближає школяра з порушенням інтелекту до природних умов, спонукаючи його до самостійних висловлювань, активізує мовленнєву й пізнавальну діяльність, сприяє вибору адекватної поведінки у процесі спілкування [31, 62-64].

Відповідно до концепції В. М. Синьова [36, 17], специфіка корекційно-виховної роботи у спеціальній школі передбачає застосування системи спеціальних психолого-педагогічних засобів, спрямованих на подолання та послаблення психічних недоліків учнів. Одним із таких засобів є казка.

Г. М. Гусєва, розробляючи систему роботи над казкою у першому класі спеціальної школи, зазначає, що наприкінці першого року навчання школярі з великими труднощами переказують казки, «більшість з них сприймають казку лише на емоційному рівні (люблять казки, вигуками, репліками та запитаннями

виражають позитивне ставлення до казок)». Причини цього дослідниця вбачає у порушеннях мовлення і мислення дітей, обмеженому дошкільному досвіді й досвіді соціального спілкування [13, 34].

Н. М. Стадненко [44] доводить, що дитина з порушенням інтелекту вже у молодшому шкільному віці, сприймаючи літературний твір, здатна співпереживати героям, відчувати емоції, давати оцінки, висловлювати емоційно-особистісне ставлення, що, у свою чергу, полегшує процес розуміння причинно-наслідкових зв'язків сюжетної лінії. Сприймання емоційного підтексту (настрій, переживання персонажа), визначення характеру героїв (добрий чи злий) допомагає встановити причину вчинку діючої особи, спрогнозувати й передбачити його наслідки.

Привабливість казок для розвитку та виховання особистості дитини з вадами психофізичного розвитку полягає в наступному [16,123]:

- відсутність у казках дидактики, моралі. Найбільше, що може «дозволити собі» жанр казки – це натяк на те, як краще поступити в тій чи іншій життєвій ситуації. Таким чином, дитина сприймає і засвоює причинно-наслідкові зв'язки, що існують у цьому світі. У казках немає прямих повчань (як наприклад у байках), що не відштовхує дитину від роботи, адже коли вона відчуває на собі тиск повчання, в неї народжується протест і бажання зробити все навпаки. При роботі з казками дитина у більш м'якій, «під неї» підведеній формі скеровується у потрібному напрямку;

- відсутність чітких персоніфікацій. Головний герой у казці – збірний образ. Імена казкових персонажів часто повторюються: Іванко, Оленка, Марія. Відсутність жорсткої персоніфікації допомагає дитині ідентифікувати себе з головним героєм. На прикладі долі казкових героїв дитина може простежити наслідки життєвого вибору людини. У багатьох казках невизначеним є і місце подій. «За тридев'ять земель...», «В деякому царстві...». Нам ніби дають зрозуміти, що така історія могла статися де завгодно. Це буде залежати від того, наскільки близько до себе нам захочеться прийняти те, що відбувається.

Визначене місце дії віддаляє від подій у казці. Людині, а особливо дитині, легше перенести себе в казкову країну, ніж у чітко визначене місце;

- це зосередження життєвого досвіду та традицій, які відзначаються багатогранністю інформації, образністю мови. Завдяки багатогранності сенсів казка може допомогти дитині в різні періоди життя вирішувати актуальні для неї проблеми. Спостерігаючи за долями головних героїв, проживаючи казкові ситуації, дитина формує для себе картину світу і, залежно від цього, буде сприймати різні ситуації і діяти по-різному;

- психологічна захищеність. Ознаки справжньої казки – гарне закінчення, яке дає стійке відчуття психологічної захищеності, а також філософське осмислення дійсності. Виявляється, всі випробування, що випали на долю героїв, потрібні для того, щоб зробити їх сильнішими і мудрішими. А герой, який проходить через всі випробування, виявляючи свої найкращі якості, обов'язково отримує винагороду. В цьому полягає закон життя: як ти ставишся до світу, так і він до тебе;

- наявність таємниці. Ці якості притаманні чарівним казкам. Чарівна казка як живий організм – в ній все дихає, в будь-який момент будь-який предмет, навіть камінь, може заговорити. Ця особливість казки дуже важлива для розвитку дитини. При цьому розвивається її здатність ставати на місце іншого, що дозволяє дитині відчувати багатогранність світу і свою єдність з ним. Казка зазвичай несе в собі ореол таємниці та магичності, спрямований найчастіше на розкриття творчої потенціальності. Ідентифікуючи себе з казковим героєм, особистість здобуває досвід вирішення проблемних ситуацій чарівними методами (найчастіше в дитинстві), який потім переносить у реальне життя.

Молодші школярі через ушкодження інтелектуальної сфери самостійно неспроможні засвоювати лексико-семантичні структури казки: встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, давати адекватну оцінку подіям, характеризувати мотиви вчинків персонажів, передбачати їх наслідки тощо. Нормально розвинута дитина своїм вольовим зусиллям зможе засвоїти вербальну інформацію, тоді як для дитини з вадами розумового розвитку через

ушкодження інтелектуальної та вольової сфер, таке завдання є надскладним. Тому своєрідним обхідним шляхом може стати розвиток емоційно-осмисленого сприймання казкового твору з опорою на його образність, виразність та спеціально підібрану наочність.

Цінність терапевтичної казки для дитини з порушенням інтелекту полягає в тому, що вона закладає основи моральних цінностей, бо в казці існує дві основні моральні категорії – добро і зло. Дотримання моральних вимог асоціюється з добром, порушення моральних норм і правил, відхилення від них можна характеризувати, як зло. Усвідомлення цього створює у дитини мотиви для поведінки відповідно до моральних вимог суспільства. До того ж казкові образи здатні викликати у неї яскраві емоції і стійкі почуття, пов'язані з ними. Найважливішим є зміст казки, адже терапевтична дія можлива лише за умови усвідомленого впливу на дитячу свідомість.

Отже, психологічні та соціальні структури казкових творів є важливим чинником впливу на становлення особистості, зокрема, виховання моральних якостей молодшого школяра з інтелектуальним вадами.

1.3. Казкотерапія як сучасна психолого-педагогічна технологія у корекційно-виховному процесі спеціальної школи по вихованню моральних якостей молодших школярів.

Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні передбачає створення таких умов, за яких діти з обмеженими можливостями могли б успішно реалізувати свої загальнолюдські права, стати корисними громадянами своєї держави. Сьогодні проблеми навчання, виховання, соціалізації дітей з порушенням інтелекту стають дедалі актуальнішими. Тому пошук нових ефективних технологій у галузі діагностики, корекції та виховання особистості є дуже важливим завданням педагогів та психологів сучасності.

Серед сучасних методів виховання та педагогічної реабілітації дітей з порушенням розумового розвитку значне місце відводиться казкотерапії. Вона порівняно недавно почала використовуватись у практиці роботи педагогів-дефектологів. Ефективність цієї технології ґрунтується на розумінні дитини як творчої особистості, котра з певних причин обмежена деякими фізичними та психічними вадами. Її успішно використовують як психотерапевтичну технологію з метою гармонізації й корекції психічного розвитку особистості (І. Вачков, А. В. Гнезділов, Х. Дікманн, Т. Зінкевич-Євстигнеєва, Д. Соколов).

Казкотерапія – це метод, що використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом. У казкотерапії можуть виявитись потенційні риси особистості, щось нереалізоване; може матеріалізуватися мрія; а найважливіше – виникає відчуття захищеності та смак таємності. Дана технологія сприяє формуванню зв'язку між казковими подіями та поведінкою у реальному житті, перенесенню казкових смислів у реальність. За висловом В. І. Шинкарука, казка постає первинним інтелектуальним засобом формування особистості: «якщо першопочатковою культурною формою становлення і розвитку духу в історичному плані виступає міф, то в індивідуальному – казка» [55, 17].

Джерелами концепції казкотерапії стали роботи Виготського Л., Ельконіна Д., дослідження Беттельхейма Б., Берна Е., позитивна терапія притчами та історіями Пезешкяна Н., дослідження дитячої субкультури Осоріної М., ідеї Романової Е., психотерапевтичні казки та ідеї Гнезділова О., досвід Захарова О. Розуміння казки як такої, що є зосередженням життєвого досвіду та життєвих сценаріїв спостерігаємо в роботах Юнга К.-Г. та Проппа В.

В українській педагогічній науці роботу із застосуванням казкових мотивів і образів запровадив В. Сухомлинський, який приділяв значну увагу використанню казки при роботі з дітьми початкової ланки – навчання в школі неможливе не тільки без слухання, але і без створення казки. За твердженням

визначного педагога, завдяки казці дитина пізнає світ не лише розумом, а й серцем. [45, 245].

Потужна хвиля розвитку казкотерапії на наукових засадах пов'язана передусім з іменами російських психологів Зінкевич-Євстігнєєвої Т. та Грабенко Т. За їх активної участі у Санкт-Петербурзі в 1997 р. був створений Інститут казкотерапії. Його науковцями були отримані відомості про нові сфери застосування методу. Це не тільки дошкільні заклади та школи, але й центри реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з різноманітними проблемами розвитку, виправні заклади, вищі навчальні заклади.

Сучасними вченими-психологами, педагогами Росії та України казкотерапія визнається одним з найефективніших видів психотерапії у роботі з дітьми та дорослими різних вікових та соціальних категорій (Т. Зінкевич-Євстігнєєва, Т. Грабенко, А. Гнездилов, О. Тихонова, Д. Соколов, О. Заширінська, І. Вачков, Л. Фесюкова, С. Ройз, О. Браусенко-Кузнецов тощо). Зокрема, казки є важливим психотерапевтичним засобом, який допомагає впорядкувати внутрішній світ дітей з вадами психофізичного розвитку. Ефективність даного методу підтверджується такими положеннями:

- казка – один з не багатьох на сьогодні засобів, який дозволяє об'єднати дорослого та дитину, дає можливість їм зрозуміти один одного;
- казка дає людині необхідну гаму переживань, які викликають добрі, серйозні почуття. За словами В. Сухомлинського, казка розвиває внутрішні сили дитини, завдяки яким людина не може не робити добре;
- казка – це засіб соціалізації дитини. Вона допомагає увійти в суспільне життя, адаптуватися в ньому та самовиразитися в соціумі;
- казка – це вид мистецтва, що має своєрідну терапевтичну, мистецьку функцію катарсису – очищення душі, зняття стресу, заспокоєння;
- казка здійснює профілактичну функцію у психолого-педагогічному процесі через виховання здорового способу життя [13, 24]. .

Казкотерапія відрізняється від решти методів тим, що психологічна дія відбувається на ціннісному рівні. Під час її застосування завжди відбувається

опора на базові життєві цінності: Добро, Любов, Віру, Гідність, Спокій, Співпрацю, тощо. Казкові історії дають можливість розповісти про них у цікавих і захоплюючих сюжетах. Інформація у такому вигляді, дуже легко, без опору сприймається дітьми. Казки попереджають про наслідки тих чи інших наших вчинків, але не нав'язують життєвих програм.

Як терапевтична технологія казкотерапія виконує певні функції.

- Діагностична функція (казка як проєктивна методика може з високою мірою точності визначити причину проблеми дитини).
- Терапевтична функція дозволяє психологічно готувати особистість до напружених емоційних ситуацій, символічно відреагувати фізіологічні та емоційні стреси, прийняти у символічній формі свою фізичну активність і здатність діяти у кризових ситуаціях, відмовитися від інтелектуальних інтерпретацій і повністю прийняти всю гаму емоційних переживань [21, 63].
- Виховна функція. Казка є неперевершеним інструментом виховного впливу саме тому, що позбавлена директивності. Вона дозволяє у м'якій формі пояснювати дитині як варто чинити, а що може завдати шкоди.
- Корекційно-реабілітаційна функція. Під корекцією спеціалісти з казкотерапії мають на увазі роботу з поведінковими особливостями особистості, а саме своєрідне заміщення неефективного стилю поведінки на більш продуктивний та пояснення сенсу того що відбувається [29, 119].

Для реалізації цих функцій можуть використовуватися як вже існуючі народні та авторські казки, так і сучасні, створені з певною метою. Спеціалісти Інституту казкотерапії визначають такі види казок для психотерапевтичної, діагностичної та виховної роботи:

художні казки – це казки, створені багатовіковою мудрістю народу та авторські історії. В художніх казках є дидактичний, психокорекційний, психотерапевтичний, і навіть медитативний аспекти. Саме з них дитина дізнається, що життя – це активне протиборство двох базових категорій: добра і зла. Причому добро завжди винагороджується, а зло – неодмінно карається. Художня казка пропонує дитині модель певної життєвої ситуації й допомагає

осмислити її, дати оцінку героям й тим самим визначити для себе правила поведінки в реальному житті. Авторські художні казки більш образні, емоційні, ніж народні;

дидактичні казки створюються педагогами для цікавого подання навчального матеріалу. Їхніми героями зазвичай стають абстрактні поняття та явища природи (Доброта, Сила, Вітер, Сонце), неживі предмети (іграшки, предмети шкільного приладдя), символи (фігури, букви, звуки та ін.), для яких спеціально створюється казковий образ світу. Ці казки у захоплюючій формі розповідають дітям про родину, природу, правила поведінки, допомагаючи педагогам реалізувати навчальні завдання;

корекційні казки (психокорекційні) дозволяють коригувати поведінку дитини або її особисті риси характеру (сором'язливість, неохайність, примхливість, жадібність, агресивність тощо), навчати дітей чемності, доброзичливого та дбайливого ставлення до оточуючих і природи. Їх застосування обмежене за віком (приблизно до 11-13 років) та проблематикою (неадекватна, неефективна поведінка). Створити подібну казку неважко: слід визначити героя (казкового двійника дитини); описати його життя (дуже схоже на життя самої дитини); поставити героя в проблемну ситуацію, яка є нагальною для дитини; розповісти, як казковий герой вирішив її (запропонувати альтернативну модель поведінки);

психотерапевтичні казки розкривають сенс подій, які відбуваються. Вони не завжди однозначні і не завжди мають щасливий кінець, але глибокі та проникливі, часто залишають людину із запитанням. Це у свою чергу, стимулює процес особистісного зростання. Психотерапевтичні казки створюються в процесі пошуку сенсу подій та проблемних ситуацій;

медитативні казки орієнтовані на розвиток різних видів чутливості (зорової, слухової, нюхової, смакової, тактильної та кінестетичної) та створюються для накопичення позитивного образного досвіду, зняття психоемоційної напруги, створення в душі кращих моделей взаємостосунків, розвитку особистісного ресурсу. Характер цих казок – мандрівка. У них

відсутні конфлікти і злі герої. Щоб створити таку казку потрібно згадати ситуацію, коли почувалися щасливими, спокійними, радісними. Наприклад, можна разом з дитиною «вирушити» до казкового лісу та поспілкуватися з квітами, деревами, пташками й добрими тваринами. Ці казки необхідно слухати в комфортній, привабливій обстановці, наприклад, під спокійну музику.

Останнім часом метод казкотерапії приваблює все більше спеціалістів: психологів, психотерапевтів, психіатрів, педагогів, вихователів, дефектологів. З'явилися казкотерапевтичні програми Азовцевої Г., Лісіної А., Речицької Т. Ближче всіх у розробці казкотерапевтичного методу впливу на особистість в умовах освітнього середовища школи підійшли у своїх дослідженнях Т. Д. Зінкевич-Євстигнєєва та І. В. Вачков. Найбільш розробленими, на нашу думку, є програми комплексної казкотерапії Т.Зінкевич-Євстигнєєвої, які успішно застосовуються на практиці з дітьми та підлітками, які мають труднощі у вихованні та вади розумового розвитку. І.В. Вачков є автором відомої програми розвитку самосвідомості школярів «Психологічна азбука». Він обґрунтовує правомірність та необхідність використання казкотерапії у педагогічній діяльності через з'ясування її психолого-педагогічного потенціалу. У цьому зв'язку І.В. Вачков окреслює такі особливості казкотерапії:

- казка завжди слугувала засобом зустрічі її слухача з самим собою (К.-Г. Юнг). Вона стає «чарівним дзеркалом» реального світу і власного не усвідомленого внутрішнього;
- всі окремі функції казкотерапії у кінцевому підсумку спрямовані на одну мету – допомогти дитині розвиватися найбільш оптимальним та природним для неї шляхом, реалізуючи власні можливості, через підвищення рівня самосвідомості;
- казкова метафора є способом побудови взаєморозуміння між людьми;
- однією з найважливіших задач практичної психології і педагогіки є створення оптимальних умов щодо природного психічного розвитку дітей, визначальним фактором для яких стає продуктивна взаємодія між суб'єктами освітнього середовища. Казкотерапія, завдяки своєму

потужному гуманістичному потенціалу, може стати ефективним засобом створення таких взаємовідносин [7, 7-8].

Застосування казкотерапії у корекційно-виховному процесі спеціальної школи може бути різним. Тому, залежно від очікуваних результатів потрібно визначитись з метою у кожному конкретному випадку, зокрема:

- казкотерапія як спосіб передачі досвіду «з вуст у вуста» та прищеплення загальноприйнятих моральних норм і правил поведінки у соціумі. У такий спосіб казка сприяє ефективній соціалізації дитини;
- казкотерапія як інструмент розвитку особистості дитини та її здібностей. У цьому випадку казка позитивно впливає на здатність дитини фантазувати, сприяє розвитку творчого мислення та уяви, розкриває внутрішній світ дитини;
- казкотерапія як психотерапія. Таке застосування дає змогу дитині подолати власні страхи, надмірну тривожність, пропрацювати ті індивідуальні особливості, які порушують її гармонійний розвиток [15].

Висновки до розділу I.

Моральний розвиток дитини з порушенням інтелекту передбачає максимально можливе її культурне зростання. Моральні якості інтегрують у собі найважливіші показники морального розвитку: інтелектуальний, емоційний, поведінковий. Їх формування можливе на основі поетапного становлення відповідних компонентів морального розвитку: усвідомлене засвоєння знань про норми моралі, стимулювання і закріплення позитивного ставлення до їх дотримання, організація досвіду моральної поведінки. Моральні якості розглядаються як мотиви поведінки та діяльності, а одиниці поведінки (вчинки) – як моральні якості в дії.

Серед умов становлення моральних якостей особистості найважливіше місце відводиться діяльності, міжособистісному спілкуванню та відносинам.

Процес морального виховання дітей з недоліками інтелектуального розвитку спрямовується на систематичне формування моральної свідомості, а

само: моральних знань, етичних поглядів та переконань, активної життєвої позиції дитини, формування довільної моральної поведінки, свідомої дисципліни, навичок і звичок суспільної поведінки, формування у дитини сталих моральних якостей.

Усвідомленню дітьми, які мають порушення інтелектуального розвитку, моральних знань сприяє їх емоційно-особистісне зацікавлення й активність у виконанні правильних вчинків.

Організація корекційно-виховного впливу – головна умова, без якої неможливий моральний розвиток школярів з вадами інтелекту.

Моральне становлення особистості дитини з обмеженими інтелектуальними можливостями відбувається в процесі включення її в різні види діяльності: гру, учіння, практичну трудову діяльність, спілкування.

Розв'язанню проблеми морального розвитку учнів розумовими вадами сприяє впровадження в спеціальній школі сучасних інноваційних технологій, зокрема казкотерапії.

Науковці виділяють сім соціокультурних функцій казки, які сприяють становленню дитячої особистості, зокрема, вихованню її моральних якостей: функція соціалізації, компенсаторна, креативна, голографічна, розвиваюче-терапевтична, культурно-етнічна, лексико-образна.

Використання казкового матеріалу є необхідним у процесі виховання учнів з порушенням інтелектуального розвитку. Важливим при цьому є створення належних психолого-педагогічних умов для засвоєння змісту казки, формування активних пізнавальних орієнтирів й застосування «казкового досвіду» у реальних життєвих ситуаціях.

Дитина з вадами розумового розвитку вже у молодшому шкільному віці, сприймаючи оповідання чи казку, здатна співпереживати героям, відчувати емоції, давати оцінки, висловлювати емоційно-особистісне ставлення, що полегшує процес розуміння причинно-наслідкових зв'язків сюжетної лінії.

Привабливість казки для розвитку та виховання особистості дитини з вадами психофізичного розвитку полягає в її недидактичності, відсутності

чітких персоніфікацій, зосередженні життєвого досвіду та традицій, психологічній захищеності, наявності таємниці.

Молодші школярі з порушенням інтелектуального розвитку неспроможні самотійно засвоювати лексико-семантичні структури казки: встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, давати адекватну оцінку подіям, характеризувати мотиви вчинків персонажу, передбачати їх наслідки тощо. Тому важливо розвивати емоційно-осмислене сприймання казкового твору з опорою на його образність, виразність та спеціально підібрану наочність.

Казка закладає основи моральних цінностей. Дотримання моральних вимог асоціюється з добром, порушення моральних норм і правил, відхилення від них характеризується як зло. Усвідомлення цього створює у дитини з порушенням інтелектуального розвитку мотиви для поведінки відповідно до моральних вимог суспільства.

Серед сучасних методів виховання та педагогічної реабілітації дітей з вадами психофізичного розвитку значне місце відводиться казкотерапії. Ефективність цієї технології ґрунтується на розумінні дитини як творчої особистості, котра з певних причин обмежена деякими фізичними та психічними вадами.

Дана технологія сприяє формуванню зв'язку між казковими подіями та поведінкою у реальному житті, перенесенню казкових смислів у реальність.

Джерелами концепції казкотерапії стали роботи Виготського Л., Ельконіна Д., Беттельхейма Б., Берна Е., Пезешкяна Н., Осоріної М., Романової Е., Гнездилова О., досвід Захарова О. В українській педагогічній науці роботу із застосуванням казкових мотивів і образів запровадив В. Сухомлинський, який приділяв значну увагу використанню казки при роботі з дітьми початкової ланки.

За активної участі російських психологів Зінкевич-Євстігнєвої Т. та Грабенко Т. у Санкт-Петербурзі в 1997 р. був створений Інститут казкотерапії.

Сучасними вченими-психологами, педагогами казкотерапія визнається одним з найефективніших видів психотерапії у роботі з дітьми та дорослими

різних вікових та соціальних категорій, оскільки казка дозволяє об'єднати дорослого та дитину і дає можливість зрозуміти один одного; викликає добрі, серйозні почуття; є засобом соціалізації дитини; має терапевтичну функцію катарсису, сприяє зняттю стресу та заспокоєнню; виховує здоровий спосіб життя.

Казкотерапія виконує діагностичну, терапевтичну, виховну та корекційно-реабілітаційну функції.

Виділяють п'ять видів казок для психотерапевтичної, діагностичної та виховної роботи: художні, дидактичні, корекційні, психотерапевтичні, медитативні.

Сьогодні програми комплексної казкотерапії Зінкевич-Євстігнєєвої Т. успішно застосовуються на практиці з дітьми та підлітками, які мають труднощі у вихованні та вади розумового розвитку.

І.В. Вачков обґрунтовує правомірність та необхідність використання казкотерапії у педагогічній діяльності: казка є засобом зустрічі її слухача з самим собою; всі окремі функції казкотерапії у кінцевому підсумку спрямовані на допомогу дитині розвиватися найбільш оптимальним та природним для неї шляхом; казкова метафора є способом побудови взаєморозуміння між людьми; казкотерапія, завдяки своєму потужному гуманістичному потенціалу, може стати ефективним засобом створення продуктивної взаємодії між суб'єктами освітнього середовища.

Застосування казкотерапії у корекційно-виховному процесі спеціальної школи може бути різним. Зокрема, казкотерапія як спосіб передачі досвіду «з вуст у вуста» та прищеплення загальноприйнятих моральних норм і правил поведінки у соціумі. Саме у такому ракурсі казка сприяє моральному вихованню та ефективній соціалізації дитини з порушенням інтелектуального розвитку.

РОЗДІЛ II. ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ МОЛОДШИХ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ ЗАСОБАМИ КАЗКОТЕРАПІЇ

2.1 Впровадження елементів казкотерапії в корекційно-виховному процесі спеціальної початкової школи.

Цілісне вивчення казкових творів дітьми з вадами інтелекту розпочинається у початкових класах спеціальної школи. Не слід забувати, що на уроках читання у спеціальній школі перед вчителем постає головне завдання – навчити дитину самостійно читати, у подальшому ж триває робота над вдосконаленням зазначеної навички. У читанках для спеціальної школи представлені усі види казок: народні та авторські, побутові, чарівні, казки про тварин. Ці твори – невеликі за обсягом, їхні тексти спрощені й адаптовані для початкового навчання читанню.

Казка виникла як вид переважно усної народної творчості. Це наклало відбиток на її мову: у ній є своєрідний зачин та кінцівка, специфічні мовленнєві звороти, звернення до читачів. Але, незважаючи на доступність жанру, учні з порушенням інтелектуального розвитку зустрічаються з труднощами. Частина школярів сприймає казку виключно емоційно, висловлює своє ставлення до змісту, але відмовляється від переказу та відповідей на запитання. Значна кількість дітей не може зрозуміти основну думку, а при переказі пропускає важливі змістові ланки. Звідси постає проблема обмеженості доступу дитини з вадами розумового розвитку до однієї з найважливіших форм накопиченого культурно-історичного досвіду, якою є казка. Залишається не висвітленою проблема виявлення психологічних особливостей осмисленого сприймання та розробки психолого-педагогічних технологій, які б забезпечили ефективність цього процесу.

Для молодших школярів спеціальної школи казка – це не просто розповідь, а цілий світ, у якому вони живуть. Використання казки в корекційно-виховному процесі дає змогу розвивати пізнавальну та особистісну сферу учнів, сприяє їх соціальній адаптації. Зокрема, за їх допомогою дітям прищеплюється доброта, чесність, ввічливість, коректність у стосунках з людьми,

працелюбність, любов до рідної землі. У казках існує чіткий поділ персонажів на добрих і злих, тому діти можуть зрозуміти сутність їхніх вчинків, визначити моральні якості кожного героя і самостійно зробити висновки щодо його поведінки.

Керуючись методичними рекомендаціями [24], педагоги-дефектологи проводять такі етапи роботи над казкою з учнями молодших класів спеціальної школи:

1. При підготовці до читання важливо організувати наочно-практичну діяльність так, щоб учні могли правильно сприйняти героїв та їх дії. Згадати звірів, які діють, запропонувати окремих показати, назвати на малюнках.
2. Казку доцільно або розповідати, або читати із розповіддю. При цьому, важливо використовувати оптимістичні інтонації, користуватись жестами, мімікою. Це допоможе не тільки довести зміст, а й висловити своє ставлення до подій, героїв, підсилити емоційний вплив. Читання варто супроводжувати показом малюнків, ілюстрацій, як окремих так і серій, інсценувань, аудіо та відеозаписів.
3. Аналіз казки варто проводити, не акцентуючи увагу на тому, що є вигаданим, а що правдою. Інакше зникне її чарівність та життєстверджуюча основа. Тому запитання формуються так, мов усі події відбуваються насправді.
4. Словникову роботу доцільно проводити перед, або під час читання. Після читання не варто одразу звертатись до класу з питанням, оскільки це руйнує емоційний настрій, послаблює інтерес до твору.
5. Казку (не кожному) можливо читати за ролями, інсценувати. Але, перш ніж перейти до такої роботи, важливо, щоб діти прочитали казку та проаналізували її, звернувши увагу на характер дійових осіб, їх поведінку у наведених ситуаціях. Якщо це не вдається, вчитель демонструє зразок читання.
6. Учні мають бути добре підготовлені до переказу попередньою роботою. Казка розповідається повно, близько до тексту, логічно, зі збереженням ключових слів та висловів. При цьому, коротка казка відтворюється повністю, а велика окремими частинами за завданням вчителя. При навчанні переказу

ефективно використовувати картинний план (серія малюнків), або екранізацію. Недоцільно слухати виключно одного учня, число розповідачів визначається кількістю епізодів та перебігом подій, малюнків, складових частин, етапів.

7. Варто використовувати закладений у казці виховний потенціал, який висловлюється у яскравих образах та вчинках. При цьому, можна використовувати читання уривків з тексту для визначення найбільш характерних рис персонажів. За допомогою вчителя діти приходять до висновку, що казка вчить не піддаватись на обман, бути розумними, передбачливими, добрими, чесними, сильними.

8. Казка є матеріалом для розвитку зв'язного мовлення. Її композиційна чіткість, однозначність логічних зв'язків створюють позитивні умови для первинного тренування у передачі змісту.

Реалізація цих вимог, на нашу думку, є підготовчим етапом впровадження казкотерапії у корекційно-виховному процесі.

Аналізуючи досвід роботи вчителів-дефектологів щодо використання у практиці роботи елементів казкотерапії, ми виділили ряд особливостей.

Сьогодні у корекційно-виховному процесі спеціальної школи широко використовуються народні казки. Це зумовлено тим, що в них чітко сформульований ідеал виховання, визначено моральні якості, притаманні культурно освіченій людині, зібрані конкретні відомості про форми і способи культурної поведінки, а також наслідки порушень визначених норм. Розглянемо конкретні приклади. Наприклад, щоб діти з вадами розумового розвитку могли краще зрозуміти сенс загальнолюдських цінностей, використовують казки, що допомагають простежити життєвий сценарій їх відображення у діях персонажів і зробити певні висновки. Так у казці «Колосок» загальнолюдською цінністю є працьовитість, а вадюю – лінь. Трудолюбивий півник завжди пропонував мишенятам працювати разом, але нікого не змушував. Його праця обернулася сторницею у вигляді смачних пирогів. А ледачим мишенятам нічого не дісталось і їм соромно стало за себе. Учні дізнаються про те, яка велика користь і насолода буває від праці. Їм стає

зрозуміло, що працюваність завжди винагороджується, а лінь – засуджується. Оскільки у казці деталізується сам процес праці, діти можуть довідатися і про те, як хліб потрапляє на стіл.

У народних казках добре висвітлено цінність дружби, товаришкості, готовності прийти на допомогу, колективізму. Саме для формування у школярів з порушенням інтелекту вищезазначених якостей використовуються казки «Цап та Баран», «Рукавичка», «Котик та Півник», «Коза-Дереза». Зокрема, у казці «Котик і Півник» вірний друг Котик, рятував свого товариша кілька разів, не залишав його в біді, поки Півник розуму набирився. А хитра Лисиця врешті-решт залишилася ні з чим.

Аналіз наукової літератури та практики впровадження казкотерапії дозволяє зробити висновок про різноманітність видів роботи з казкою. Педагоги спеціальних шкіл беруть за основу курс казкотерапії, запропонований Т. Д. Зінкевич-Євстигнєвою [16, 46], який включає в себе безліч прийомів і форм роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби:

1. Аналіз казок. Наприклад, для аналізу вибирається відома казка. Після її прослуховування дітям ставляться питання:

- Хто з героїв вам найбільше сподобався (не сподобався)?
- Як ви думаєте, чому той чи інший герой здійснював ті або інші вчинки?
- Придумайте, що було б, якби головний герой не зробив цього вчинку?

2. Розповідання казок. Прийом допомагає опрацювати такі моменти, як розвиток фантазії, уяви. Можна запропонувати дитині розповісти казку від імені інших діючих осіб, що беруть участь у казці. Наприклад, як казку Колобка розповіла б лисиця.

3. Переписування казок. Переписування і дописування авторських та народних казок має сенс тоді, коли дитині чимось не подобається сюжет, поворот подій, закінчення казки і т. д. Це – діагностичний матеріал. Переписуючи казку, дописуючи або вставляючи необхідні персонажі, дитина сама вибирає найбільш відповідний їй внутрішньому стану поворот, який дозволяє звільнитися їй від внутрішньої напруги.

Крім зазначених вище видів роботи вчителі-дефектологи застосовують: малювання казок (з метою діагностики, спонтанне), ліплення, постановку казки за допомогою ляльок (пальчикових, тіньових, маріонеток) та на піску; групове та індивідуальне (від першої особи, від когось з героїв) розповідання казки, складання нових казок (індивідуально, по колу) та багато інших.

Під час знайомства з новим твором ефективним є використання ілюстрацій, які дають образно-наочне уявлення про казкових персонажів, допомагають глибше пізнати їхній характер, відтворити послідовність подій. Зорові образи, створені зображеннями, легко запам'ятовуються учнями з порушеннями інтелекту і надовго залишаються у пам'яті.

Тексти багатьох казок легко піддаються прочитанню в особах («Рукавичка», «Колобок»). Педагоги відзначають, що діти дуже люблять читати, передаючи голосом характер казкового персонажа. Перед читанням в особах необхідно охарактеризувати кожного персонажа твору. З цією метою можна використовувати дидактичні ігри. Наприклад, гра «Хто я?» – вчитель називає характерні ознаки казкового героя, а діти відгадують, про кого йде мова; гра «Добери прислів'я» – за допомогою таблиці-опори з прислів'ями учні відбирають ті, що характеризують того чи іншого персонажа.

Досить часто педагоги застосовують прийоми інсценізації й драматизації казок. Це сприяє розвитку мовлення, моторики, емоційно-вольової сфери, акторських здібностей учнів з порушеннями інтелекту. Під час підготовки до інсценізації діти залучаються до створення костюмів, масок, малюють або роблять аплікації з паперу чи природного матеріалу, зображуючи улюбленого персонажа.

У ході роботи над казкою активно використовуються екранізовані казки. Однак, вчителі застерігають, що це не варто робити під час ознайомлення з новим твором. Оскільки у дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями саме зорові аналізатори розвинені дещо краще ніж слухові, тому вони вже не сприймають казку як витвір словесного мистецтва.

Вчителі-дефектологи відмічають, що досить ефективним є застосування в практиці роботи медитації на казку. Мета медитації – зняти напругу, досягти емоційної рівноваги і «зарядити» енергією. Процес статичної медитації полягає в наступному. Ведучий приводить дітей на галявину Казок. Тут він пропонує школярам лягти, закрити очі, послухати своє дихання. Якщо в кімнаті прохолодно, необхідно вкрити дітей ковдрами, оскільки холод викликає мимовільне скорочення м'язів, і тіло не може розслабитися. Далі, ведучий включає спокійну музику і повільно починає розповідати казку, роблячи невеликі паузи після кожної фрази. Для медитацій використовуються не лише казки, але і розповіді про те, що можна побачити на галявині, в лісі, на березі моря і в інших місцях, вільних від шуму і метушні. Голос ведучого спокійний і упевнений. Зазвичай, цей вид роботи практикується з учнями 4 класу.

Казки вчать відрізняти добро від зла, поважати правду і боротися за неї, долати труднощі і перешкоди. Учні 2-4 класів спеціальної школи люблять казки, уявляють себе на місці головних героїв, захоплюються їхніми благородними вчинками. Спираючись на запас дитячих почуттів та уявлень, педагоги намагаються організувати роботу так, щоб школярі зрозуміли, в міру своїх можливостей, за допомогою яких засобів автори літературних творів, художники передають свої думки, ставлення до певних персонажів.

Однією з актуальних проблем, яка стоїть перед педагогами-дефектологами, є агресивна поведінка дітей з порушенням психофізичного розвитку. Учні з інтелектуальною недостатністю – це в основному діти із неблагополучних сімей, обділені увагою батьків. Вони часто стикаються з проявами неповаги в сім'ї, брутальністю. Саме такі діти потребують найбільшої уваги, турботи про їх емоційне здоров'я, психолого-педагогічної допомоги. Школярі з порушенням інтелекту неспроможні самостійно проаналізувати і критично оцінити свою поведінку та змінити її. Казка дає їм можливість зрозуміти свої негативні емоції, що є першим кроком до керування ними, а гра у казкового позитивного чи негативного героя є способом подолання своєї агресії. Слухаючи, програючи або ж вигадуючи казки, дитина, таким чином,

може дати волю своїм почуттям, виплеснути негативні емоції, зрозуміти, що як і негативний казковий герой, який знову стає добрим, вона завжди може виправити свої помилки, що не має безвихідних ситуацій.

Міцні знання школярі з порушенням інтелекту набувають тільки у процесі активної пізнавальної діяльності, важливим збудником якої є інтерес. Пізнавальний інтерес у таких дітей формується під час поєднання емоційного, раціонального й ефективного у навчанні. Тому дуже важливо зробити урок цікавим і захоплюючим. Казкові ситуації створюють робочий настрій, знімають втому, допомагають підтримувати увагу школярів протягом усього уроку, активізувати їхню працездатність. Учні з інтелектуальною недостатністю вірять, що десь живуть Колобок, Буратіно, Чебурашка і дуже задоволені, коли казкові герої приходять у гості на урок, приносять цікаві завдання, листи від вчительки Сови, телеграми від діда Буквоїда, запрошують подорожувати казковими стежками, просять врятувати їх від злого вовка або хитрої лисиці.

Використання казки на уроках дає можливість стимулювати пізнавальну активність дитини. Проведення уроку у формі казки захоплює школярів, робить заняття цікавим, покращує запам'ятовування навчального матеріалу. Такий урок не залишає жодного учня байдужим, змушує працювати.

Образи позитивних казкових персонажів давно стали для дітей втіленням кращих рис людини. Дитина уважно стежить за розвитком казкового сюжету, відверто реагує на вчинки героїв, проживає своєрідність їхніх стосунків, думок і почуттів, віддає свої симпатії позитивним, засуджує негативних. У цій роботі допомагають твори В. Сухомлинського. Для молодших школярів казкові персонажі й стосунки – мірило власної поведінки і поведінки товаришів. Казка стає першим пізнанням життя, його моральних основ, соціальних взаємин. Те, що дитина виявляє симпатію до одних персонажів і антипатію до інших, свідчить про становлення її власного Я. Виховання дітей з порушенням інтелекту без творів Василя Олександровича було б просто збіднілим. Насичені глибоким етичним змістом казки наштовхують учнів на роздуми, примушують аналізувати власну поведінку, робити висновки.

Для реалізації системи роботи з авторськими казками нами було здійснено добірку творів В.О.Сухомлинського. Тексти підібраних казок проаналізовано, виділено їх моральну цінність та виховну мету. (Додаток А)

Казка здавна визнавалась українською педагогікою важливим чинником виховання школярів. На сучасному етапі казкотерапія застосовується у корекційно-виховному процесі як специфічна педагогічна технологія виховання та корекції вад особистісного розвитку молодших школярів з інтелектуальною недостатністю, активізації їх пізнавальної діяльності. Метод казкотерапії дозволяє гармонізувати внутрішній душевний хаос, що панує у душі дитини з вадами інтелекту, змінити ставлення до себе, розвинути кращі моральні якості, що сприятиме її інтеграції в суспільство, розширенню та вдосконаленню взаємодії з навколишнім світом.

2.2. Психолого-педагогічні умови застосування казкотерапії у процесі виховання моральних якостей молодших школярів з порушеннями інтелекту

Виховання моральних якостей в учнів спеціальної школи найефективніше відбувається в умовах цілеспрямованого корекційно-виховного процесу, використання розвивальних можливостей його змісту, методів і організаційних форм. В основу виховного процесу покладається система таких стосунків, яка забезпечує взаємодію педагога і вихованців. Найефективніший розвиток особистості забезпечується системою виховної роботи, коли всі її ланки підпорядковані єдиній меті. Розглянемо психолого-педагогічні умови застосування казкотерапії у процесі виховання моральних якостей молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Загальною вимогою до змісту виховної роботи є необхідність врахування цілісного характеру особистості, яка формується, що обумовлює необхідність однаково інтенсивного впливу на всі її сторони. Відповідно, можна виокремити такі складові частини виховного процесу, як формування в учнів моральних знань, переконань, світогляду; моральних почуттів; позитивних рис характеру і

волі, моральних якостей; навичок і звичок поведінки. Зміст виховання має передбачати комплексний підхід до дитини з порушеннями інтелектуального розвитку, однаковою мірою забезпечуючи формування і розвиток її інтелектуальної, емоційної та вольової сфер. Послідовне дотримання цілісного підходу в процесі виховання школярів набуває не тільки загально педагогічного, але й корекційного значення, оскільки сприяє корекції властивих їм порушень зв'язку свідомості, почуттів, поведінки з морально-вольовою сферою. Корекційно-виховна робота у спеціальній школі має передбачати не тільки виховання в учнів схвалюваних суспільством рис та моральних якостей. Важливо, щоб вони виявились у реальних діях, вчинках дітей, у їхній поведінці.

Важливою передумовою забезпечення ефективності виховного процесу є дотримання педагогом позиції партнерства, заснованої на принципах рівності та взаємоповаги. Коли ж у школі домінує так звана «директивна педагогіка», яка розглядає виховний вплив за схемою «вимога–сприймання–дія», поведінка учня не має позитивної мотивації. Школяр у своїх вчинках симулює дії за переконанням і поступово звикає до пристосовництва. Формуючи моральну поведінку вихованців, педагог повинен створити умови, за яких виникає природна необхідність приймати рішення самими учнями. Звичка приймати самостійні рішення розвиває внутрішню потребу моральної поведінки без примусу ззовні.

Побудова корекційно-виховної роботи з молодшими школярами, які мають порушення інтелектуального розвитку, передбачає дотримання особистісно-гуманного стилю спілкування, що дає змогу впливати на стосунки між дітьми, залучати їх до заздалегідь спроектованих ситуацій, формувати ставлення учнів до норм поведінки і виховувати відповідні моральні якості. Зокрема, заняття з використанням казкотерапії необхідно проводити у доброзичливій, щирій та ненав'язливій атмосфері. При цьому у спілкуванні з учнями слід виключити суворий тон, моралізаторство і наказові інтонації.

Процес морального школярів з інтелектуальною недостатністю є довготривалим та поступовим. Заслуговує на увагу система виховання моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями, описана у дослідженні О.М.Вержиховської [8, 108-141], яка передбачає чотири етапи вироблення найважливіших компонентів морального розвитку (змістового, емоційного, поведінкового) і, відповідно, засвоєння знань про норми моралі, формування позитивного ставлення до них та засвоєння досвіду моральної поведінки. На кожному з даних етапів можливим і, на нашу думку, необхідним є використання казок.

1 етап виховання моральних якостей спрямовується на зацікавлення дітей моральною категорією, вироблення позитивного ставлення до неї, розкриття її змісту відповідно до основних характеристик моральної якості, тобто складових знань про неї. Кожне заняття складається із вступної, основної і заключної частин.

Вступна частина заняття (5-10 хв.) включає бесіду з використанням запитань на активізацію знань дітей про характеристику моральних якостей (наприклад: Що означає бути добрим?). Мета основної частини заняття (25-30хв.) – пояснити дітям зміст моральної категорії, викликати емоційне переживання та відповідне ставлення до фактів і явищ, які розглядаються і обговорюються на занятті. Тут використовуються методичні прийоми: читання казки, аналіз її змісту за запитаннями, різноманітні ігри. Основною складовою заняття є запитання. Вони мають бути конкретними та визначеними за змістом, зрозумілими дитині, передбачати розгорнуті відповіді. У формуванні запитань для конкретного учня необхідно враховувати рівень його підготовки і розвитку.

Визначення послідовності запитань можливе за схемою, запропонованою Богуш О.М. та Смольською О.І. [5, 51-52]:

- запитання, що спрямовані на аналіз та оцінку дійових осіб оповідання, з'ясування мотивів їх вчинків;

- запитання, що спрямовані на розуміння основної ідеї твору (про що розповідається в творі);
- одне запитання, що передбачає з'ясування ставлення до героя твору (Хто з героїв твору сподобався? Чому? Хто не сподобався?);
- одне-два запитання, які спрямовані на виявлення оцінки вчинків та поведінки дійової особи, обґрунтування цієї поведінки (Чи правильно вчинив герой? Чому?);
- одне запитання для з'ясування причини і мотиву поведінки окремого героя (Чому він вчинив так?);
- одне запитання для встановлення зв'язку між змістом прочитаного твору з наявним досвідом дітей (Хто із вас чесний? Хто завжди говорить правду?);
- одне запитання, що допоможе узагальнити моральні знання про норми (Що таке чесність? Що означає бути добрим?);
- одне запитання, яке допоможе усвідомити значущість дотримання норм і правил поведінки (Чому завжди потрібно поважати близьких? Чому слід бути добрим?);
- одне запитання, що з'ясовує розуміння стосунків між людьми (Як люди ставляться до тих, хто не поважає своїх батьків?);
- одне-два запитання на активізацію і розуміння емоційної сфери особи, її психологічного стану (Чи соромився герой свого вчинку?).

У ході основної частини заняття необхідно використовувати дидактичні ігри-вправи на добір і знаходження правильних слів, закінчення речень щодо моральних категорій.

Заклучна частина заняття передбачає формулювання морального правила.

Мета цієї частини заняття полягає у підведенні учнів до узагальненого морального поняття, виведення моральної позиції, правила моральної поведінки. Для розумово відсталих молодших школярів воно має бути конкретним, стислим, зрозумілим. Правило формулюється з опорою на наочність (запис на дошці, плакаті тощо).

Метою II етапу є закріплення та удосконалення знань школярів щодо змісту моральної норми; вироблення у дітей активного позитивного ставлення до моральної діяльності; розвиток вмінь практичного розв'язання моральних ситуацій.

На цьому етапі проводиться заняття-бесіда, тематика якого визначалася змістом усіх характеристик моральної категорії. (Наприклад, “Добра людина” тощо). Під час заняття учням можна запропонувати розглянути ілюстрації відомих казок. За змістом кожного малюнка проводиться бесіда за планом:

- Що зображено на малюнку?
- Як вчинив казковий персонаж (добре чи погано)?
- Які слова характеризують вчинок?

Мета III етапу - систематизація та узагальнення знань дітей щодо змісту моральної категорії; вироблення практичних вмінь і навичок моральної діяльності у дітей; активізація моральної діяльності, вироблення позитивного стійкого ставлення до неї.

Матеріалами для проведення роботи на цьому етапі слугують: опис ситуацій з моральним змістом, ігри-інсценізації.

Учням ставляться запитання, відповідь на які передбачає узагальнення знань (наприклад: “Що означає бути добрим? Кого ми називаємо чесним?” тощо) та досвіду моральної поведінки (наприклад: “Розкажіть про власні добрі вчинки або вчинки своїх знайомих”, гра «Добрі вчинки казкових персонажів»). Діти також можуть переказати, інсценізувати відомі казки відповідного змісту

Мета IV етапу – навчити дітей самостійно та диференційовано застосовувати моральні знання в практичних ситуаціях; перевірити, скоригувати, узагальнити знання дітей щодо моральної категорії; закріпити активне, позитивне, стійке ставлення до неї.

На цьому етапі передбачається проведення заняття і виховного заходу у вигляді підсумкового заняття Тематика заняття визначається змістом конкретної моральної категорії (наприклад: “Я добра (чесна, чуйна) людина”).

Під час заняття можна переписати відомі казки чи за допомогою вихователя скласти нові.

Виховання моральних якостей дітей з інтелектуальною недостатністю вимагає врахування своєрідності їх психічного та пізнавального розвитку на кожному віковому етапі. Розглянемо деякі особливості особистісного розвитку учнів 2-4 класів спеціальної школи. Їм властива слабкість регулюючої функції мислення, що часто обумовлює їхню некритичність стосовно своїх і чужих дій і вчинків. У школярів спостерігається невідповідність між мовленням і діяльністю, мовленням і поведінкою. Сприймання є недостатньо стійким, осмисленим і узагальненим. Тому вони часто відчують труднощі при необхідності виокремити головне, суттєве в об'єктах чи подіях. Почуття таких дітей є недостатньо диференційованими, часто абсолютно полярними та неадекватними. Їм властиве недорозвинення вищих психічних функцій, а також особистості, що проявляються у інтелектуальній пасивності, інертності, млявості, неврівноваженості, примітивних реакціях, неадекватній самооцінці, негативізмі, недорозвитку волі, невротичних реакціях тощо. Учням важко здійснювати операції узагальнення, абстрагування.

Дітям з порушенням інтелекту є малодоступними більшість моральних понять, вони їх, здебільшого, не диференціюють. Це веде до некритичного ставлення до власної поведінки, до порушень елементарних принципів моралі. Обмеженість соціальних контактів значно звужує можливості для набуття учнями морального досвіду й наслідування. Усе це становить серйозну перешкоду для усвідомлення змісту моральних понять, принципів і критеріїв адекватної поведінки, виховання моральних якостей.

Застосування казкотерапії передбачає врахування вищезазначених особливостей психічного розвитку молодших школярів. Тому педагогам слід спочатку використовувати доступні для сприймання казкові твори, пропонувати казки із нескладним сюжетом, обмеженою кількістю дійових осіб, порівняно невеликим обсягом. Надалі поступово ускладнювати матеріал, добираючи казки більш ускладненої композиції.

Використання казкотерапії у роботі з молодшими учнями, які мають інтелектуальні вади, передбачає дозованість інформації при знайомстві з казкою. Спочатку можливе лише її прочитання, розглядання картинок, обговорення вчинків героїв. Пізніше можна використовувати інші прийоми роботи над казкою (аналіз, інсценізація і т.д.). Зміст казки має сприяти формуванню у школярів емоційно забарвленого ставлення до добра і зла. Необхідно стимулювати розвиток емоційно-осмисленого сприймання казкового твору з опорою на його образність, виразність та спеціально підібрану наочність.

Оскільки терапевтичний вплив казкотерапії відбувається на двох рівнях: вербальному і невербальному, спочатку рекомендується починати роботу на вербальному рівні (сприймання казки), продовжувати на невербальному (малювання, ліплення) і на завершальному етапі застосовуються вербальні засоби (обговорення казки, дискусійна форма роботи).

Запровадження казкотерапії у корекційно-виховному процесі має здійснюватись поступово. Виділимо основні етапи роботи над казковими творами з учнями 2-4 класів спеціальної школи. Від першого знайомства дітей з казкою залежить їх подальше емоційне ставлення до неї. Ось чому необхідно правильно, обережно підійти до першого заняття, на якому дефектолог чи психолог відкриє вихованцям світ казки.

У практиці застосування казкотерапії при роботі з молодшими школярами з порушеннями інтелектуального розвитку доцільним є використання основних етапів роботи над казкою, запропонованих О.Смірноюю:

1. Знайомство з персонажами казки

На даному етапі важливо звернути увагу дитини на зовнішній вигляд персонажа, його розмір (величину), забарвлення (колір), форму, звуконаслідування, спосіб пересування. Завдання педагога – разом з дітьми виділити і перерахувати всіх персонажів казки, відповідно до черговості їх появи. Він може починати процес знайомства з персонажами лише після того,

як учні навчаться чітко їх виділяти. Якщо казковий герой викликає у дітей однозначну емоційну реакцію (позитивну або негативну), можна відразу сказати про нього: «Він злий» або «Він добрий» і пояснити чому цей персонаж має таку характеристику. Якщо учні намагаються доповнити опис казкового героя, важливо їх заохочувати. Тривалість етапу залежить від виконання вищевикладених завдань.

2. Знайомство з головним об'єктом (героєм) казки

Зі всіх героїв казки педагог спільно з дітьми виділяє головного і коментує вибір. На цьому етапі рекомендується:

- скласти його основну характеристику (величина, основні частини, форма, колір),
- закріплення образу шляхом конструювання його з об'ємних і площинних фігур, паличок. Для закріплення образу головного героя рекомендується використовувати короткі вірші і потішки.

3. Розповідь казки з акцентом на емоційний стан

Головна мета – встановлення емоційного контакту з вихованцями, звернення уваги дітей на емоції педагога, його ставлення до того, про що розповідається. На цьому етапі можна демонструвати учням картинки, на яких зображено різні емоційні стани героя. Важливо навчити їх співвідносити міміку із станом і настроєм. Тривалість даного етапу складає 2-4 заняття.

4. Розповідь казки з акцентом на причинно-наслідкові зв'язки

Мета – навчити дитину правильно відтворювати послідовність появи кожного героя, усвідомлювати події, які передують його появи.

5. Аналіз казки

На цьому етапі педагог ставить дитині питання за змістом казки, з'ясовує її ставлення до кожного персонажа. Ось приклад питань, які можна задавати за казкою «Колобок»:

1. Як називається ця казка? (Можна показати книгу із зображенням Колобка.)
2. Хто зліпив Колобка?
3. Куди поклали Колобка Баба з Дідом?

4. Що зробив Колобок?
5. Куди покотився Колобок?
6. Кого Колобок зустрів першим, спочатку?
7. Що відповів Колобок Зайцеві?
8. Кого Колобок зустрів у лісі потім?
9. Про що попросила Лисиця Колобка?
10. Що зробив Колобок?
11. Що після цього сталося?
12. Чому Лисиця з'їла Колобка? Вам його шкода?

Питання до казки формулюються з врахуванням інтелектуального, психологічного рівня розвитку дітей.

6. Стимулювання дитячих «підказок» (повторна розповідь казки)

Тут передбачається, що дитина знайома зі змістом казки, тому, розповідаючи її знову, педагог стимулює і заохочує допомогу дитини.

7. Спільна розповідь казки: дорослий і дитина

На цьому етапі рекомендується використовувати фланелеграф з площинними зображеннями персонажів, настільний театр, ляльковий театр.

Підвищенню ефективності використання казкотерапії у виховному процесі сприяє її поєднання з іншими арт-терапевтичними методами, зокрема, ігротерапією, ізотерапією, музикотерапією. Одним із прийомів є пропонування дитині намалювати ілюстрацію або зробити саморобку за мотивами улюбленої казки, інсценувати уривок з неї. Також можна супроводжувати читання казки приємною музикою, що підходить до неї (за емоційним настроєм, ритмічністю та інше).

2.3. Структура та особливості проведення казкотерапевтичного заняття для учнів початкових класів, які мають порушення інтелектуального розвитку.

Впровадження казкотерапії ставить певні вимоги до занять. На сучасному етапі у практиці роботи закладів для дітей з вадами розумового розвитку

педагоги-дефектологи використовують структуру корекційно-розвиваючого казкотерапевтичного заняття, запропоновану Т.Д. Зінкевич-Євстигнєєвою. Вона передбачає такі етапи:

Етап	Призначення	Зміст етапу
Ритуал «входження» в казку	Налаштувати на спільну роботу. Увійти в казку.	Колективна вправа. Наприклад, взявшись за руки в колі, усі дивляться на свічку; або передають по колу м'ячик; або виконують будь-яку іншу дію, що поєднує.
Повторення	Пригадати те, що робили минулого разу і які висновки для себе зробили, який досвід отримали, чого навчилися.	Ведучий задає дітям питання про те, що було минулого разу; що вони пам'ятають; чи використовували вони новий досвід протягом тих днів, поки не було заняття; як їм допомогло в житті те, чого вони навчилися минулого разу.
Розширення	Розширити уявлення дитини про будь-що.	Ведучий розповідає або показує дітям нову казку. Запитує, чи хочуть вони навчитися цьому, спробувати допомогти кому-небудь із казки і т.д.
Закріплення	Придбання нового досвіду, прояв нових якостей особистості дитини.	Ведучий проводить ігри, які дозволяють дітям отримати новий досвід; виконуються символічні подорожі, перетворення і т.д.
Інтеграція	Пов'язати новий досвід з реальним життям.	Ведучий обговорює і аналізує разом з дітьми, в яких ситуаціях їхнього життя вони можуть використовувати той досвід, який отримали на занятті.
Резюмування	Узагальнити отриманий досвід, пов'язати його з тим, що вже є.	Ведучий проводить підсумок заняття. Чітко проговорює послідовність того, що було на занятті, відмічає окремих дітей за

		їх заслуги, підкреслює значимість придбаного досвіду, проговорює конкретні ситуації реального життя, в яких діти можуть використовувати новий досвід.
Ритуал «виходу» з казки	Закріпити новий досвід, підготувати дитину до взаємодії у звичному соціальному середовищі.	Повторення ритуалу «виходу» в заняття з доповненням. Ведучий говорить: «Ми беремо сьогодні все важливе, що було сьогодні з нами, все, чому ми навчилися». Діти протягують руки в коло, діють так, нібито щось беруть з кола і прикладають руки до серця.

Ефективність занять з казкотерапії залежить від дотримання відповідних правил.

Склад групи

Казкотерапія проводиться в підгрупах. Кількість учасників залежить від віку дітей (4-6 учнів 2 класу, 8-10 учнів 4 класу) та їх індивідуальних особливостей. Бажано, щоб у групі було не більше однієї гіперактивної, драгівливої, схильної до рухового неспокою, дитини. Важливо, щоб до складу кожної підгрупи входили діти, здатні встановлювати контакти з оточуючими, розрізняти їхні емоційні стани, а також такі, які вміють передати характер казкового героя в русі, міміці та мовленні. Такі учасники не тільки можуть захопити інших власним артистизмом, але і разом із педагогом надати допомогу одноліткам, які зазнають труднощів у вираженні міміки, рухів.

Створення казкового середовища

Особливого значення набуває методика створення казкового середовища. Це особливе середовище захищеності та таємничості. Для полегшення процесу «перенесення дитини у казкову країну» автор методики Т.Д. Зінкевич-Євстігнеєва пропонує дотримання таких правил:

- зала, де проводиться заняття, має бути не менше ніж 20 кв.м.;

- освітлення неяскраве (краще використовувати темні штори), у кутку розміщують невелику лампу;
- залу треба звільнити від зайвих меблів (винести, закрити, задрапірувати);
- при оформленні зали використовувати блискучі матеріали, малюнки, декорації, як стимулятори дитячої фантазії та уяви;
- декорації повинні з'являтися перед дитиною не всі відразу, а згідно з сюжетом, це зберігає стан таємничості, заінтригованості;
- обов'язковим є використання музики під час створення казкового середовища;
- обов'язково мати костюм ведучого як атрибут казки;
- підготовка дітей до входження в казку повинна відбуватися перед дверима у залу. Основне завдання для дітей: слухати, обережно та легко ходити та активно сприймати казку;
- у залі має бути місце для перевтілення – «чарівна лампа» або «чарівний тунель», біля яких діти за власним бажанням перетворюються у героїв казок.

Частота та тривалість занять

Заняття з казкотерапії досить проводити один раз на тиждень. Тривалість кожного заняття залежить від віку дітей та їх особистісних якостей і може коливатись від 25 до 45-50 хвилин.

Психологічний вплив занять

Педагог на занятті повинен створити сприятливий вплив, позитивний настрій, використовувати різні методи та прийоми для реалізації поставленої мети. Він бере на себе роль казкаря, тому його мова повинна бути яскравою, емоційною, а поведінка – підбадьорливою і природньою.

Центральним моментом казкотерапії є добровільність участі дітей. Тому важливою є мотивація учасників. Педагогу необхідно знайти адекватний спосіб залучення школярів до казкотерапії. Це може бути розглядання ілюстрацій, відгадування загадок про казкових героїв. Необхідно, щоб кожна дитина могла відчути уважне ставлення з боку дорослого.

Не всі діти відразу розпочинають грати. Деякі з них спочатку хочуть поспостерігати з боку за тим, що відбувається, і лише згодом у них виникає бажання самим брати участь у цікавому видовищі. Враховуючи індивідуальні особливості учнів, слід починати казкотерапію з тими, хто швидше відгукується на запрошення дорослого; при цьому доцільно додатково мотивувати до залучення в гру решти дітей. Від ступеня психологічного комфорту учасників безпосередньо залежать їх активність, глибина емоційної участі.

Особливості підготовки до занять та їх проведення

Діти знайомляться з казкою до проведення заняття казкотерапії. Це потрібно для отримання цілісного враження від її тексту. Крім того, при повторній зустрічі з казкою учням буде легше зосередитися на образній лексиці, яка характеризує зовнішній вигляд героя, виразно відобразити в рухах та міміці емоційний стан персонажів.

У кожній казці є свої особливості. Текст українських народних казок можна переказувати, авторські казки краще читати, щоб зберегти стиль та тонку авторську атмосферу. Текст можна скорочувати або змінювати. Казки через деякий час можна повторювати. Всі атрибути казок, будь-яку наочність, музичний супровід можна замінювати іншими засобами та варіювати.

Під час заняття бажано використовувати цікавий момент, який викличе інтерес, зніме втому. На кожному етапі казкотерапевтичного заняття доречно використовувати різноманітні ігри та вправи: на розвиток дрібної моторики; на відображення емоційних станів за допомогою міміки, жестів, рухів тіла; рухливі вправи (стрибки, падіння, взаємодія з різними предметами, ходьба, біг, подолання перешкод); танці. Такі заняття, як правило, проходять на високому емоційному рівні, викликають високу зацікавленість дітей та сприяють підвищенню ефективності виховного впливу.

Необхідно приділяти увагу руховій активності дітей. Стомленість після багаторазового виконання психогімнастичних етюдів призводить до

мимовільного розслаблення організму і, отже, позбавлення емоційного напруження.

В іграх заохочуються самостійні висловлювання дітей щодо сюжету казки, дій однолітків, власних переживань.

Вчителю-дефектологу необхідно володіти певними психологічними знаннями, щоб своєчасно та точно визначити, яку дитину призначити на ту чи іншу роль. Необхідно пам'ятати: все, що виконує дитина, її слова, рухи, навіть імпровізація є успішними, вдалими, найкращими. Важливо, щоб діти відчували себе вільними, розкутими, щоб вірили в себе та свої сили.

Казкотерапевтичне заняття завершується обговоренням, яке дорослий має ініціювати. Він повинен розпитати дітей про те, які ігри і вправи сподобалися, запам'яталися, ролі яких казкових героїв хотілося б виконати повторно. Думка дітей обов'язково враховується під час наступного заняття.

Кожне проведене заняття педагог має проаналізувати. Ефективність занять з казкотерапії значною мірою обумовлена вмінням педагога врахувати особливості психічного розвитку школярів. Тому необхідно особливу увагу звертати на емоції школярів та вміти передбачати їх поведінкові реакції.

У молодших школярів з інтелектуальною недостатністю спостерігаються недорозвиток пізнавальної діяльності і незрілість емоційно-вольової сфери. Педагоги-практики за емоційними проявами умовно розділяють дітей на дві групи: «гіперактивні» і «пасивні». Кожна з груп характеризується певними ознаками.

Поведінку «гіперактивних» дітей відрізняє імпульсивність, рухове занепокоєння, значна нестійкість довільної уваги. Неорганізованість та поспішність виявляються особливо виразно в процесі занять. Такі учні схоплюються з місця, хапають різні предмети, не слухають педагога, на зауваження не реагують. Невміння зосередитися на завданні, відволікання в процесі його виконання виявляються в найелементарніших і досяжних для цих школярів видах діяльності. Дітям даної групи складно виконувати завдання через неможливість дати потрібну вольову напругу. Їх емоції нестійкі,

лабільні, мінливі. Спостерігається підвищена дратівливість, плаксивість, у деяких – схильність до різких афектних спалахів. При сторонніх особах учні ще більше активізуються, багато говорять, неадекватно сміються, гірше виконують окремі завдання. Поведінка цих дітей дуже нестійка і залежить від ситуації, в якій вони знаходяться.

У «пасивних» дітей на загальному фоні поведінки переважають мляві реакції. Такі учні не звертаються із запитаннями до педагога, не проявляють активності у відповідях на запитання, хоча можуть правильно відповісти. У будь-яку діяльність вони включаються лише після того, як педагог повторить завдання, додатково простимулює кожну дитину в процесі його виконання. Особливо виразно млявість виявляється в моториці таких школярів. Пози і рухи їх бідні, одноманітні. Якщо дати дитині самій виконати яку-небудь дію з дрібними предметами, то темп рухів сповільнюється, рухи слабшають, звужуються за розмахом, ніби затихають і поступово зовсім припиняються. У цих учнів знижена працездатність. Вони дуже погано пристосовуються до нової обстановки і часто залишаються розгубленими, загальмованими.

Хоча «пасивні» школярі під час занять зазвичай дисципліновані, спокійні, старанні, вони все ж малопродуктивні через зниження емоційного тону. На несприятливі умови такі діти часто реагують ще більшою замкнутістю, зануренням в себе, сором'язливістю, зростанням загальмованості, млявості. Інколи проявляють негативну реакцію у важких для них ситуаціях. До групи «пасивних» відносять дітей з раннім дитячим аутизмом і аутистичними реакціями. Ці діти вразливі, образливі, важко переживають свої невдачі. Їх поведінка характеризується ще більшою замкнутістю, «відходом в себе». Інформацію, отриману на заняттях, вони можуть «видати» в самій недоречній обстановці, мало звертаючи увагу на оточуючих людей.

Досвід показує, що метафоричність казкових творів позитивно впливає на молодших школярів з порушенням інтелекту, проте сприйняття казок у «гіперактивних» і «пасивних» учнів різне. Оскільки поведінка «гіперактивних» дітей імпульсивна, увага нестійка, то на перших заняттях рекомендується

зацікавити їх наочними образами казки, віршованою формою викладу матеріалу. Часом доводиться зустрітися з яскраво вираженими неадекватними реакціями школярів на казку, наприклад, сміх замість смутку, печалі і навпаки. Всі неадекватні реакції педагог має обов'язково відразу проаналізувати разом з дітьми. Ігнорування подібних явищ може призвести до їх закріплення та повторення надалі на кожну наступну казку.

Через те, що поведінці «пасивних» учнів властиві «гальмівні» реакції, підготовчий етап введення їх у світ казки триваліший в порівнянні з етапом збудливих дітей. Вони – пасивні слухачі, можуть швидко «піти в себе», якщо їх не зацікавити. Використання методу шепітної мови дає позитивний результат при роботі з школярами цієї категорії.

«Гіперактивні» діти не розуміють тонких відтінків переживань. Вони не переживають почуття милосердя, жалості, співчуття до персонажів, що потрапили в біду. Їм «зрозуміліші» і ближчі негативні прояви: агресивність, дратівливість, запальність, крикливість. Переживання інших дітей викликають у них радість, сміх. Тому необхідно в процесі розповіді казки робити акцент на позитивні риси персонажів. Педагог повинен сумувати, співчувати персонажам, що потрапили в біду і потребують допомоги.

«Пасивні» діти, навпаки, переживають почуття жалості, співчуття навіть більшою мірою, ніж потрібно, і це може викликати у них плаксивість, пригніченість, скутість. Тому необхідно ретельно обдумувати кожен етап проведення заняття із загальмованими дітьми, аби надалі не виробити у них асоціацію казки з плачем, переживаннями, сльозами. Ці учні на якийсь час можуть «зациклитися» на якомусь «цікавому», новому слові і постійно повторювати його. В даному випадку рекомендується припинити заняття.

Емоції школярів з інтелектуальною недостатністю нестійкі, мінливі. На одне і те ж явище, яке часто повторюється, чи дію вони можуть реагувати по-різному. Настрій цих учнів може визначити миттєвий вчинок, необережно сказане слово педагога, іншої дитини. Вони можуть перейти в стан «неадекватної радості», чи навпаки, стати крикливими, дратівливими, впасти в

істерику. Інколи передбачити ці реакції неможливо. В даному випадку рекомендується припинити заняття і відновити його, коли діти будуть спокійнішими.

Учні з порушенням інтелекту дуже довгий час не розуміють емоційних станів, змальованих на картинках. Тому рекомендується постійно використовувати невеликі потішки, вірші, що відображають емоційні переживання персонажів казок на картинках.

Казка відіграє велику роль в корекції емоційної сфери школярів з порушенням розумового розвитку. Емоційний фон, який створює педагог при читанні казки, зміна голосів персонажів, віддзеркалення на обличчі вчителя емоційних станів персонажів казки – все це сприяє тому, що дитина несвідомо починає «відображати» на своєму обличчі ті переживання, які вона відчуває при прослухованні казки.

Враховуючи основні вимоги до застосування технології казкотерапії у роботі з молодшими школярами з інтелектуальною недостатністю ми розробили заняття (Додаток Б) та провели його для чотирьох учнів 3-4 класів Баранівського ліцею №1, які мають порушення інтелектуального розвитку.

Метою заняття було: закріпити знання учнями змісту казки «Півник і двоє Мишенят», виділяти і правильно називати персонажів казки, дотримуватися послідовності при переказуванні казки; розвивати вміння відгадувати загадки про тварин (персонажів казок), спираючись на їх характерні ознаки; учити розуміти емоційні переживання персонажів на картинках, правильно їх показувати і називати; корекція мовленнєвої діяльності, пам'яті, мислення, уваги, сприйняття, емоційної сфери та координації рухів; виховання працелюбності, доброго ставлення дітей один до одного, взаємодопомоги.

Для реалізації змісту використовувалось таке устаткування: зображення та ляльки тварин, ілюстрації до казки «Півник і двоє мишенят», маски-

наголовники мишенят, ілюстрації до гри: «Хто в якій казці живе», будиночок з фанери, магнітофон.

Початковим етапом заняття був ритуал «входження в казку», під час якого діти виконали колективну вправу (передали по колу чарівний м'ячик) та зустріли котика. З метою підвищення мотивації школярів на початку заняття ми використали загадки про тварин.

Робота з казкою передбачала колективний переказ твору дітьми з використанням відповідних ілюстрацій та аналіз змісту. Обговорюючи вчинки казкових персонажів, ми намагалися викликати позитивне емоційне ставлення до працелюбного Півника.

З метою активізації школярів, попередження втомлюваності було проведено фізкультхвилинку та рухливу гру «Покажи казкового героя».

Під час заняття школярі поводитись невимушено. Спостерігалась зацікавленість до запропонованих педагогом завдань. Всі учні виявляли емоційне ставлення до героїв казки «Півник і двоє Мишенят». Діти симпатизували трудолюбивому Півнику. Намагалися продемонструвати осуд та незадоволення до лінивих мишенят, що, на нашу думку, було зумовлене наслідуванням емоцій та негативного ставлення до цих персонажів вчителя. В ході проведення заняття ми помітили, що мовлення учнів стало більш активним. Отже, під час заняття ми в основному змогли реалізувати всі поставлені завдання.

Висновок до розділу II.

Цілісне вивчення казкових творів учнями з порушенням інтелектуального розвитку розпочинається у початкових класах спеціальної школи. У читанках представлені усі види казок: народні та авторські, побутові, чарівні, казки про тварин і т.д.

Керуючись методичними рекомендаціями, педагоги-дефектологи у початковій школі проводять певні етапи роботи над казкою, які передбачають підготовку до правильного сприйняти героїв та їх дій, особливості розповіді та читання казки вчителем, проведення аналізу змісту та словникової роботи,

читання у ролях, інсценізування, переказ твору учнями, використання виховного потенціалу казки

Сьогодні у корекційно-виховному процесі спеціальної школи широко використовуються народні казки. В них чітко сформульований ідеал виховання, визначено моральні якості, притаманні культурно освіченій людині, зібрані конкретні відомості про форми і способи культурної поведінки, а також наслідки порушень визначених норм.

Педагоги спеціальних шкіл використовують курс казкотерапії, запропонований Т. Д. Зінкевич-Євстигнєєвою, який включає в себе безліч прийомів і форм роботи з дітьми, які мають порушення інтелектуального розвитку. Зокрема, аналіз, розповідання, переписування казок. Також вчителі застосовують: малювання ліплення казок, лялькові постановки, групове та індивідуальне розповідання казки, складання нових казок. У роботі з казковими творами використовуються ілюстрації, читання в особах, інсценізації й драматизації казок. Практикуються медитації на казку.

Використання казки на уроках дає можливість стимулювати пізнавальну активність школярів з інтелектуальною недостатністю.

На сучасному етапі виховання учнів з порушенням інтелектуального розвитку дуже ефективним є використання творів В.О.Сухомлинського.

Виховання моральних якостей в учнів спеціальної школи найефективніше відбувається в умовах цілеспрямованого виховного процесу, використання розвивальних можливостей його змісту, методів і організаційних форм.

Зміст виховання має передбачати комплексний підхід до дитини з порушеннями інтелектуального розвитку, однаковою мірою забезпечуючи формування і розвиток її інтелектуальної, емоційної та вольової сфер.

Побудова корекційно-виховної роботи з молодшими школярами, які мають вади розумового розвитку, передбачає дотримання особистісно-гуманного стилю спілкування.

Важливою передумовою забезпечення ефективності виховного процесу є дотримання педагогом позиції партнерства, заснованої на принципах рівності та взаємоповаги. Виховуючи моральну поведінку школярів, педагог повинен створити умови, за яких виникає природна необхідність приймати рішення самими учнями.

Виховання моральних якостей учнів є довготривалим процесом і має здійснюватись поступово. Система виховання моральних якостей молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями, запропонована О.М. Вержиховською, передбачає чотири етапи становлення найважливіших компонентів морального розвитку (змістового, емоційного, поведінкового). На кожному з даних етапів можливим є використання казок.

Виховання моральних якостей дітей з порушенням інтелекту вимагає врахування своєрідності їх психічного та пізнавального розвитку на кожному віковому етапі. Застосовуючи казкотерапію у виховній роботі з молодшими учнями важливо спочатку використовувати доступні для сприймання казкові твори, дозувати інформацію; обирати казки, які сприяють формуванню у дітей емоційно забарвленого ставлення до добра і зла та стимулювати розвиток емоційно-осмисленого сприймання казкового твору.

Запровадження казкотерапії у корекційно-виховному процесі має здійснюватись поступово. О.Смірноюю запропоновано такі етапи роботи над казкою з учнями спеціальної школи: знайомство з персонажами казки, з головним об'єктом (героєм), розповідь казки з акцентом на емоційний стан, з акцентом на причинно-наслідкові зв'язки, аналіз казки, стимулювання дитячих «підказок», спільна розповідь казки дорослим та дитиною.

Підвищенню ефективності використання казкотерапії у виховному процесі сприяє її поєднання з іншими арт-терапевтичними методами (ігротерапією, ізотерапією, музико терапією).

Впровадження казкотерапії ставить певні вимоги до занять. На сучасному етапі у практиці роботи закладів для дітей з вадами розумового розвитку педагоги-дефектологи використовують структуру корекційно-розвиваючого

казкотерапевтичного заняття, запропоновану Т.Д. Зінкевич-Євстигнєвою Вона передбачає такі етапи: ритуал «входження» в казку, повторення, розширення, закріплення, інтеграцію, резюмування, ритуал «виходу» з казки

Ефективність занять з казкотерапії залежить від дотримання відповідних правил. Вони передбачають певні вимоги до складу групи, створення казкового середовища, забезпечення сприятливої психологічної атмосфери занять, розвиток мотивації учнів до казкотерапії.

Під час занять бажано використовувати сюрпризний момент, різноманітні ігри та вправи, танці.

Вчителю-дефектологу необхідно володіти певними психологічними знаннями, щоб своєчасно та точно визначити, яку дитину призначити на ту чи іншу роль.

Казкотерапевтичне заняття завершується обговоренням, яке вчитель має ініціювати.

Кожне проведене заняття педагог має проаналізувати. Ефективність занять з казкотерапії значною мірою обумовлена вмінням педагога врахувати особливості психічного розвитку школярів. Тому необхідно особливу увагу звертати на емоції школярів та вміти передбачати їх поведінкові реакції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, здійснене дослідження показало, що існуюча практика виховної роботи в спеціальній загальноосвітній школі не вирішує повною мірою завдань морального виховання, оскільки не приділяє належної уваги вихованню моральних якостей в молодших учнів.

1. Аналіз спеціальної літератури засвідчив, що процес морального виховання учнів з вадами розумового розвитку спрямовується на систематичне формування моральної свідомості (моральних знань, етичних поглядів та переконань, активної життєвої позиції дитини, формування довільної моральної поведінки, свідомої дисципліни, навичок і звичок суспільної поведінки, формування у дитини сталих моральних якостей). Організація корекційно-виховного впливу – головна умова морального розвитку дітей з порушенням інтелекту.

2. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної та спеціальної літератури, а також практики засвідчив значний інтерес дослідників і практиків до проблеми виховання моральних якостей молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку засобами казкотерапії.

Вивчення наукових джерел з проблеми застосування казкотерапії у корекційно-виховному процесі спеціальної загальноосвітньої школи показало, що дана технологія є одним із нових засобів виховання моральних якостей учнів. Казкотерапія сприяє формуванню зв'язку між казковими подіями та поведінкою у реальному житті, перенесенню казкових смислів у реальність.

3. Науковий аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив констатувати, що казкотерапія є одним з найефективніших методів у виховній роботі з учнями початкової школи, які мають порушення інтелектуального розвитку. Привабливість казки для розвитку та виховання даної категорії дітей полягає в її недидактичності, відсутності чітких персоніфікацій; зосередженні життєвого досвіду та традицій, психологічній захищеності, наявності таємниці. Казка закладає основи моральних цінностей, оскільки дотримання моральних

вимог асоціюється з добром, порушення чи відхилення від моральних норм і правил характеризується як зло.

4. Аналіз теорії та практики корекційно-виховного процесу дозволив визначити психолого-педагогічні умови застосування казкотерапії у вихованні моральних якостей молодших школярів з інтелектуальною недостатністю: застосування комплексного підходу до дитини; дотримання педагогом позиції партнерства та особистісно-гуманного стилю спілкування з учнями; врахування своєрідності психічного та пізнавального розвитку школярів з порушенням інтелекту; послідовне дотримання етапів роботи над казкою (знайомство з персонажами казки, з головним об'єктом (героєм), розповідь казки з акцентом на емоційний стан, з акцентом на причинно-наслідкові зв'язки, аналіз казки, стимулювання дитячих «підказок», спільна розповідь казки дорослим та дитиною); поєднання казкотерапії з іншими арт-терапевтичними методами.

5. У кваліфікаційному дослідженні було розроблено та проведено заняття з казкотерапії для чотирьох школярів 3-4 класів з порушеннями розумового розвитку.

Метою заняття було: виховання працелюбності, доброго ставлення учнів один до одного, взаємодопомоги. Для підвищення мотивації школярів на початку заняття були використані загадки. Робота з казкою передбачала колективний переказ твору дітьми з використанням відповідних ілюстрацій та аналіз змісту. З метою активізації школярів, попередження втомлюваності проводилась фізкультхвилинка та рухлива гра.

6. Проведене заняття підвищило зацікавленість учнів до казки, допомогло сформуванню емоційного ставлення до її героїв, активізувало мовлення дітей; сприяло вихованню працелюбності та взаємодопомоги. Учні дізналися про те, яка велика користь і насолода буває від праці. Їм стало зрозуміло, що працьовитість завжди винагороджується, а лінь – засуджується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авторская сказкотерапия. Дым старинного камина А. В. Гнездилов - Издательство: Речь, 2004.
2. Белкин А.С. Нравственное воспитание учащихся вспомогательной школы. - М.: Просвещение, 1977. -112 с.
3. Буфетов Н.М. Нравственное воспитание во вспомогательной школе. - Алма-Ата: Мектеп, 1988.- 88 с.
4. Беляева Е. В. Психолого-педагогическое воздействие сказки на формирование этнической идентичности младших школьников: Дис. ... к психол.н. : спец. 19.00.07 «Педагогическая психология» - Курск, 2005. – 182 с.
5. Богуш А.М., Смольська О.І. Етичні бесіди в 1-3 класах.- К.: Рад. школа, 1981.- 139 с.
6. Бурчик О.В. Групова казкотерапія в особистісно-орієнтованому вихованні дітей /О.В.Бурчик// Вісник Житомирського державного університету імені І.Франка. – Житомир, 2005. – №25. – С203-205
7. Вачков В. И. Сказкотерапия: развитие самосознания через психологическую сказку. – М.: Ось-89, 2001. – 144 с.
8. Вержиховська О.М. Формування моральних якостей у молодших школярів з обмеженими розумовими можливостями у позакласній виховній роботі : монографія / О. М. Вержиховська. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – 268 с.
9. Вознесенська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога: використання арт-технологій в освіті. – К.г: Шк.. світ, 2007. – 120 с.
10. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе / Под ред. В.В. Воронковой. - М.: Школа- Прес: 1994.- 416 с.
11. Встречи на дороге. Терапевтические сказки А.В.Гнездилов - Речь, 2005. - 224с
12. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т.-М.: Педагогика,1983.-Т.5.- 368с.

13. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д., Грабенко Т.М. Практикум по креативной терапии. – СПб.: Издательство «Речь», «ТЦ Сфера», 2001. – 400 с.
14. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: Издательство «Речь», 2000. – 310 с.
15. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Путь волшебства. Теория и практика сказкотерапии. – СПб.: Златоуст, 1998
16. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Проективная диагностика в сказкотерапии / Т. Зинкевич-Евстигнеева, Е.Тихонова – СПб.: Речь, 2003. – 316 с.
17. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Формы и методы работы со сказками. СПб.: Речь, 2005. - 230 с.
18. Жила-была девочка, похожая на тебя... Психотерапевтические истории для детей Бретт Д. - М.: Независимая фирма «Класс» - «Библиотека психологии и психотерапии»).
19. Еременко И.Г. Олигофренопедагогика .- К.: Вища школа, 1985.- 328с.
20. Коломинский Н.Л. Развитие личности учащихся вспомогательной школы.- К.: Рад. шк. 1987.- 87с.
21. Копытин А. И. Основы арттерапии. – СПб.: Речь, 1999. – 242 с.
22. Лепетченко М.В. Особливості й значення впливу казки на формування творчих проявів дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Вип. II. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2011. – С. 112-121.
23. Мачихина В.Ф. Организационно-педагогические аспекты обучения и воспитания умственно отсталых детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей //Дефектология .- 1992.- № 4.-С.19-22.
24. Методичні рекомендації по удосконаленню навичок читання учнів молодших класів допоміжної школи / Під ред. М.В. Плешканівської / М.В. Плешканівська / – К.: РУМК, 1990. – 240 с.
25. Набойкина Е.Л. Сказки и игры с «особым» ребёнком. – СПб.: Речь, 2006. – 141 с.

26. Петрова Е. Ю. Проблема використання сюжетів народної чарівної казки в психокорекційній і педагогічній роботі. Журнал практичного психолога, № 10-11, 1999.
27. Пороцкая Т.И. Работа воспитателя вспомогательной школы: Книга для воспитателя. Из опыта работы. - М.: Просвещение, 1984. – 175с.
28. Практика сказкотерапии / Под ред. Н. А. Сакович.- СПб.: Речь, 2004.-224 с.
29. Практикум по сказкотерапии Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. /Т.Зинкевич-Евстигнеева, Т. Грабенко — СПб.: «Питер», 2001. — 315 с.
30. Сарнацький С.В., Сарнацька Л.В. Українські народні казки, як концепт ранньої інкультурації молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку Пошуки і знахідки. Матеріали наукової конференції СДПУ / Укладач В.К.Сарієнко. – Слов'янськ, 2009. – 177 с.
31. Семенченко И. В. Психолого-педагогическое изучение и коррекция восприятия и понимание невербальной информации младшими школьниками с нарушением интеллектуального развития (на материале сказок): Дис. ... к.пед.наук: спец. 13.00.03 «Коррекционная педагогика (олигофренопедагогика)» – Бийск, 2005. – 250 с.
32. Сказкотерапия: Развитие самосознания через психологическую сказку Вачков Игорь Викторович - 3-е изд., перераб. и доп. - М.; Ось-89, 2007.
33. Сказки и Сказкотерапия Соколов Д.– М.: Эксмо-Пресс, 2001.
34. Сказкотерапия. От бублика до ватрушки Люмара - Издательство: Весь, 2006 г. - 224 с.
35. Сказкотерапия в школе. Методические рекомендации Короткова Л.Д.– М.: ЦГЛ, 2006.- 144 с.
36. Синьов В. М. Корекційно-виховна спрямованість навчально виховного процесу допоміжної школи. // Введение в историю олигофренопедагогики / Под ред. А. И. Капустина. – Донецк: ТОВ «Лебідь», 1996. – С. 10-20.
37. Синьов В. М., Матвєєва М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталого дитини: Підручник . – К.: Знання, 2008. – 359 с.

38. Синёв В.Н. Особенности воспитания учащихся вспомогательной школы // Воспитательная работа во вспомогательной школе / Под ред. В.Ф. Мачихиной.- М.: Просвещение, 1980.-С. 16-23.
39. Синёв В.Н. Проблема понимания и личностное развитие учащихся вспомогательной школы // Изучение личности аномального ребенка: Тезисы докл. конф. 12 –13 апреля 1977.- М.: НИИ дефектологии АПН СССР.- 1977.- С. 105- 106.
40. Синёв В.Н., Северова А.П., Чехляй Н.В. Пути педагогической профилактики асоциального поведения умственно отсталых школьников // VI Всесоюз. пед. чтения: Тез. докл.- М.: НИИ дефектологии АПН СССР, 1982.- С.114.
41. Соколов Д. Ю. Сказки и сказкотерапия. – Изд. 5-е, испр. и доп. – М.: Независимая фирма «Класс», 2008. – 288 с. – (Библиотека психологии и психотерапия).
42. Соколов Д. Ю. Сказки и сказкотерапия: Теория и комментарии. - М., 2005. - 286 с.
43. Соколова Н.Д. Нравственное воспитание умственно отсталых дошкольников в процессе игровой деятельности.- М.: Просвещение, 1990.-18с.
44. Стадненко Н. М. Нариси з олігофренопсихології / Стадненко Н. М., Матвеева М. П., Обухівська А. Г. – Кам'янець-Подільській: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.
45. Сухомлинський В. Вибрані твори в 5 т. / В.Сухомлинський. – К: Рад. Школа, 1977. – Т.3 – 659 с.
46. Матвеева М. П., Обухівська А. Г. – Кам'янець-Подільській: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2002. – 200 с.
47. Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. - СПб.: "Златоуст", 1998. — 352 с.
48. Практикум по сказкотерапии Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. /Т.Зинкевич-Евстигнеева, Т. Грабенко — СПб.: «Питер», 2001. — 315 с.

49. Тренинг по сказкотерапии \ Под редакцией Т.Д.Зинкевич-Евстигнеевой. - СПб.: Речь, 2006.
50. Там, на неведомых дорожках... Из практики сказкотерапии Пономарева В.И. - М.: Академический Проект; Альма Матер, 2008. - 244 с.
51. Козак А.В. Корекція моральної поведінки у розумово відсталих дошкільників Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова.– Вип. II. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2011. – С. 82-89.
52. Корекційно-компенсаторні можливості арт-терапії в процесі реабілітації школярів початкових класів з обмеженими освітніми можливостями
53. shkola.ostriv.in.ua/publication/code-6DCE259D404CB/list-24B7BC55727
54. Кот М.З. Теорія і методика виховної роботи. – К., 2013. – 246 с.
55. Шинкарук В. І. Культура і освіта. Світоглядні аспекти // Філософія освіти в сучасній Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Філософія сучасної освіти та стан її розробки в Україні» - Київ, 1-3 лют. 1996 р. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 15-24.
56. Шульга Т. психосоціальна роль казки у корекції вад розумово відсталі дитини www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Vird/2011_13/PDF/26.pdf
57. Эльконин Д.В. Психология игры. - М.: ВЛАДОС, 1999. – 360 с.

Казкотерапевтичне заняття за казкою «Півник і двоє Мишенят»

Мета

навчальна: закріпити знання учнями змісту казки «Півник і двоє Мишенят», виділяти і правильно називати персонажів казки, дотримуватися послідовності при переказуванні казки; розвивати вміння відгадувати загадки про тварин (персонажів казок), спираючись на їх характерні ознаки; учити розуміти емоційні переживання персонажів на картинках, правильно їх показувати і називати

корекційно-розвиткова: корекція мовленнєвої діяльності, пам'яті, мислення, уваги, сприйняття, емоційної сфери та координації рухів.

виховна: виховання працелюбності, доброго ставлення дітей один до одного, взаємодопомоги.

Устаткування: зображення та ляльки тварин, ілюстрації до казки «Півник і двоє мишенят», маски-наголовники мишенят, ілюстрації до гри: «Хто в якій казці живе», будиночок з фанери, магнітофон.

Хід заняття:

1. Організаційний момент.

Школярі заходять до кімнати.

2. Ритуал входження в казку.

Колективна вправа. Учні стають у коло, беруться за руки і вихователь промовляє: «Сьогодні ми з вами за допомогою цього чарівного м'ячика помандруємо у казку. Якщо ви готові до цієї мандрівки, передайте м'ячик один одному по колу». (Діти передають м'яч один одному і він повертати до вихователя.)

Школярі чують стук в двері і звуконаслідування «няв». Педагог-дефектолог звертається до них із питанням: «Діти, хто це?». Школярі відповідають. З'являється Котик, який по черзі вітається з кожною дитиною.

Він повідомляє учням, що хоче разом з ними пограти у цікаву гру «Відгадай» і запитує їх дозволу.

3. Відгадування школярами загадок.

Кіт загадує учням загадки, а відгадки-ляльки з'являються у віконці будиночка в разі правильної відповіді.

У норі хатинку має	Пара довгих вушок,
хліб, сирочок полюбляє.	Сіренький козушок,
По підлозі тишком-нишком	Швидкий побігайчик,
Бігає сіренька...(мишка)	А зветься він...(зайчик)
Живе вона на болоті.	Лиходій і забіяка,
Зелена, як трава.	Буже схожий на собаку.
І цілий день нам чути:	Він з'явився – ліс замовк,
«Ква-ква-ква-ква-ква-ква!» (Жабка)	Це лихий і лютий (вовк)

При цьому кожен персонаж передає свою характерну ознаку (голос або звуконаслідування, спосіб пересування).

Потім Кіт продовжує загадувати загадки, але тепер відгадки – це наочні картинки. В разі правильної відповіді педагог демонструє картинку і прикріплює її на дошці. Діти ще раз називають відгадку-зображення.

У кущах вона ночує	Влітку медом ласував,
І на зайчика полює.	Досхочу малини мав,
Вся руденька ця сестричка,	А як впав повсюди сніг
А зовуть її ...(Лисичка)	У барлогу спати ліг (Ведмідь)
Ніч. Злодюжки довгохвості	Хвіст з узором,
До комори ходять в гості.	Чоботи зі шпорами,
Хвать торбинку із зерном	На пліт вилітає
І в шпаринку шусь бігом (Миші)	«Ку-ку-ріку» всіх вітає. (Півник)

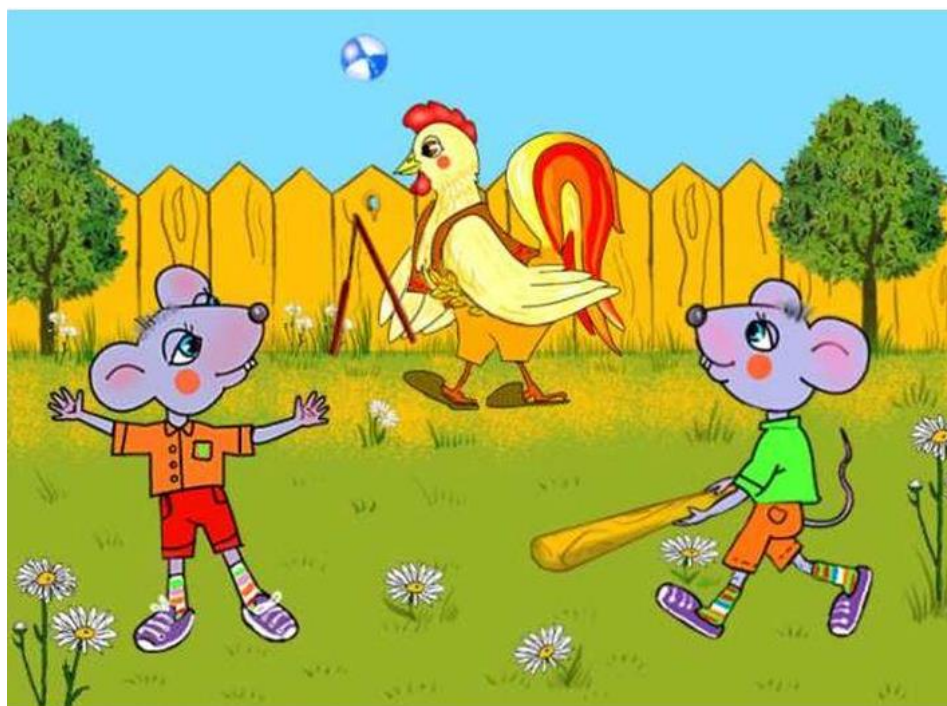

Кіт:

Ви молодці! Правильно відгадали всі мої загадки. Тепер уважно подивіться на два останні малюнки. (Педагог залишає на дошці малюнки із зображенням півника та мишенят). Хто на них зображений? (Відповіді дітей). Пригадайте казочку, в якій розповідається про півника та мишенят. Як вона називається? Діти, розкажіть мені цю казочку ще раз, будь ласка.

4. Переказ казки «Півник і двоє мишенят» учнями.

Учні за допомогою педагога по черзі розповідають казку. На дошці послідовно з'являються ілюстрації до неї.

5. Фізкультхвилинка.

Звучить пісенька «Печу печу хлібчик», діти танцюють і співають.

Спечем спечем хлібчик

Дітям на обідчик.

Найбільшому – хліб місити,

А тобі – воду мносити,

А тобі – в печі палити,

А тобі – дрова рубати.

А малому – замітати.

Тільки хліба напекли,

Танцювати почали.

6. Аналіз казки.

Педагог ставить учням питання:

- Хто жив у хатинці?
- Хто знайшов колосок?
- Що зробив Півник із колоском?
- Що робили в цей час Мишенята?
- Чому мишенята прийшли до столу?
- Що сказав Півник Мишенятам?
- Що зробили Мишенята?
- Який настрій був спочатку у мишенят? Знайдіть картинку, на якій зображено веселих Мишенят.
- Чому Мишенятам стало соромно? Знайдіть картинку, на якій зображено присоромлених Мишенят.
- Яким був Півник?

7. Гра «Покажи казкового героя».

Педагог:

Діти, давайте зобразимо персонажів казки.

Спочатку школярі рухами показують дії Півника. (Півник молотить колосок, месе зерно до млина, місить пиріжки).

Потім учні отримують маски-наголовники мишенят.

Педагог:

Пострибайте як мишенята. Покажіть радісних мишенят. Покажіть як мишенята соромляться. Чому вони засоромились?

8. Гра "Хто в якій казці живе".

Кіт пропонує вибрати з наявних картинок персонажів казки «Півник і двоє мишенят» (є зайві картинки, діти їх повинні виділити).

Кіт:

Діти, назвіть ще раз героїв казки «Півник і двоє мишенят». Хто вам сподобався найбільше? Чому?

9. Підсумок заняття.

Прощання з Котиком.

Він дякує дітям за казку і гру. Хвалить їх за правильне виконання завдань. Діти спільно з педагогом домовляються з Котиком про нову зустріч і прощаються з ним.

Казки В.О.Сухомлинського спрямовані на морально-етичне виховання

Назва твору	Виховна мета
«Крилата квітка»	Виховання радісного відчуття від спілкування з оточуючими.
«Павучок-повзунець і Мурашка»	Виховання вміння розпізнавати реальні наміри в діях оточуючих.
«Куди поспішали мурашки»	Виховання товариськості, бажання допомагати один одному, турботливості.
«Вовк і Зайчата»	Виховання турботливого ставлення до літніх людей; навичок обережності.
«Як Білочка Дятла врятувала»	Виховання вміння співчувати чужій біді, допомагати в скрутну хвилину.
«Їжачок і Світлячок»	Виховання вміння думати не тільки про себе, а й про інших.
«Фіалка і Бджілка»	Виховання відчуття радості від дружніх відносин, вміння застерігати від біди.
«Журавель і Папуга»	Виховання любові до Батьківщини, бажання долати перешкоди заради повернення на рідну землю.
«Мурашка-мандрівниця»	Виховання бажання засуджувати лінь, осіб, що хочуть існувати за рахунок інших.
«Лисиччук-першокласник»	Виховування правдивості, чесності, вміння виправляти свої помилки.
«Гавеня і Соловей»	Виховання любові до мами, вміння співчувати, надавати посильну допомогу тим, хто потребує допомоги.
«Орач і Крїт»	Виховання відчуття різниці між колективним характером праці людей і особистісним у тварин.

«Одинока вербичка»	Виховання вміння самокритично ставитись перш за все до себе, тактовно поводитись з іншими.
«Що сталося з моїми дітками»	Виховання любові до мами, розуміння того, що мама любить своє дитя таким, яким би воно не було.
«Як Півник ночував на яблуні»	Виховання слухняності, Вміння виправляти свої помилки.
«Рибка й Жаба»	Виховання щирих, доброзичливих відносин між друзями, розуміння того, що заздрість до добра не доводить.
«Метелик і вогонь»	Виховувати відчуття міри, надмірна допитливість може призвести до біди.
«Білка й Сойка»	Виховання бажання засуджувати погані вчинки, на які завжди чекає покарання.
«Білка й Добра Людина»	Виховання любові до природи, бажання оберігати її красу та мешканців, не зловживати їх довірою.

Назва твору	Моральні норми та якості
«Зайчик і місяць»	Дбайливе ставлення до тварин, чуйність, вдячність, небайдужість до чужої біди.
«Куди поспішали мурашки»	Товариськість, бажання допомагати один одному, турботливість.
«Їжачок»	Працьовитість, подільчивість, товариськість.
«Як білочка дятла врятувала»	Любов до мешканців природи, бажання піклуватися про них, чуйність, взаємодопомога, співчуття, жалість, товариськість, вдячність.
«Зайчик і горобина»	Взаємодопомога, товариськість.
«Весняний вітер»	Турботливе ставлення до природи, вміння помічати і оберігати її красу.

«Лисиччині ліхтарики»	Співчуття, турбота про інших, небайдужість.
«Одне-єдине в світі макове зернятко»	Вміння цінувати дружбу.
«Флейта і вітер»	Скромність, вміння цінувати свою працю і працю інших, душевність, доброта.
«Лисиця й миша»	Сміливість, винахідливість, рішучість.
«Хай будуть соловей і жук»	Мудрість, повага до оточуючих.